ΠΑΝΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΙΑΔΑ «ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ»: ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΣΤΗ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΗΤΤΑ[1]

Κώστας Μποτόπουλος
Διδάκτωρ Συνταγματικού Δικαίου,
πρ. Ευρωβουλευτής,
Πρόεδρος της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο άρθρο περιγράφεται και αναλύεται ο πλήρης κύκλος μιας πολυετούς πολιτικο-δικαστικής περιπέτειας με επίκεντρο το κόμμα των «Σπαρτιατών»: ψήφιση νομοθετικής ρύθμισης για τον αποκλεισμό κομμάτων από τις εκλογές λόγω «αντιδημοκρατικής λειτουργίας» και ύπαρξης άλλης «πραγματικής ηγεσίας», ίδρυση των «Σπαρτιατών» μετά τις εκλογές του Μαΐου του 2023 και συμμετοχή τους, με επιτυχές αποτέλεσμα, στις εκλογές του Ιουνίου του ίδιου έτους, άσκηση ένστασης εκλογιμότητας εναντίον βουλευτών εκλεγμένων με το κόμμα των «Σπαρτιατών», δίκη, σε δύο φάσεις, ενώπιον του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου ενεργούντος ως Εκλογοδικείου, παράλληλες σχετικές με τους «Σπαρτιάτες» διαδικασίες σε κοινοβουλευτικό και ποινικό επίπεδο, δικαστικές αποφάσεις και συνέπειές τους. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στις πολλαπλές πρωτιές και πρωτοτυπίες της όλης υπόθεσης, καθώς και στο σκεπτικό της απόφανσης του ΑΕΔ με την οποία εξέπεσαν 3 εκλεγμένοι με τους «Σπαρτιάτες» βουλευτές, με βάση το νεοπαγές «κώλυμα δημοκρατικότητας» και χωρίς αναπλήρωση των κενωθεισών εδρών.

ABSTRACT

The article traces and puts in institutional perspective the years-long saga of a Greek political party named “Spartans”. The main events and their legal consequences are analysed and commented upon, from the legislative

[1]. Το παρόν κείμενο αποτελεί προδημοσίευση από τον Τιμητικό Τόμο για τα 30 χρόνια του Ιδρύματος Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου – Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου.

initiative taken to hinder participation of "antidemocratic" parties in the elections, the participation and good electoral result of the "Spartans" in the June 2023 general elections, the challenge of the legality of the election before the Special Highest Court in conjunction with the penal procedure against all the elected "Spartan" members of Parliament, up to the decision taken by the Highest Court in said cases. Special emphasis is given to the various novelties of the whole saga and to the legal ramifications of the end result, whereby some "Spartan" members of Parliament lost their seats on the basis of proven "antidemocratic behaviour" without being replaced in Parliament.

Ι. ΟΙ ΠΡΩΤΙΕΣ

Η «υπόθεση των Σπαρτιατών» είχε όλα τα συστατικά για να κρατήσει αμείωτο το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης καθώς και της πολιτικής και νομικής κοινότητας: εκπλήξεις, ανατροπές, αμφισβητήσεις, νεωτερισμούς.

Ένα κόμμα που έμοιαζε να εμφανίζεται από το πουθενά –και που γρήγορα αποδείχθηκε ότι ούτε κόμμα ήταν, γιατί του έλειπε στοιχειώδης συγκρότηση και οργάνωση, ούτε καινούριο, αφού πατούσε στις πλάτες παλαιότερων μορφωμάτων και ιδίως ενός προσώπου που είχε παίξει, και συνέχιζε να θέλει να παίζει, ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας– κατάφερε, με την πρώτη εκλογική του κάθοδο, να μπει άνετα στη Βουλή, εκλέγοντας 12 βουλευτές. Στη συνέχεια, και από την πρώτη στιγμή της κοινοβουλευτικής παρουσίας του, έδειξε τάσεις ετεροκαθορισμού (ευχαριστίες σε τρίτα πρόσωπα, αδυναμία της επίσημης ηγεσίας να επιβληθεί, λήψη εντολών από τις φυλακές) και αυτοδιάλυσης (ανυπαρξία συνεκτικού ιστού, εσωτερικές έριδες, αποχωρήσεις βουλευτών), ενώ άρχισαν να βγαίνουν στην επιφάνεια στοιχεία της πραγματικής λειτουργίας του (πολιτικές καταβολές στελεχών, αδιαφάνεια ως προς την οικονομική διαχείριση, συνέχιση οργανωτικής ανυπαρξίας).

Σύντομα βρέθηκε να έχει να αντιμετωπίσει μια τριπλή θεσμική αμφισβήτηση: εκλογική (ενώπιον του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου/ΑΕΔ), κοινοβουλευτική (διατήρηση κοινοβουλευτικής ομάδας και χρηματοδότησης), ποινική (άσκηση δίωξης από την Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου). Στην ολοκλήρωση του κύκλου, που μπορεί να θεωρηθεί ότι επιτελέστηκε στις 7 Ιουλίου του 2025, δύο χρόνια και δύο εβδομάδες μετά τις εκλογές, με τη δημοσίευση των αποφάσεων του ΑΕΔ, οι «Σπαρτιάτες» βρέθηκαν χωρίς κοινοβουλευτική ομάδα, χωρίς κρατική χρηματοδότηση και με έκπτωση τριών βουλευτών τους. Με σκεπτικό, ωστόσο, που ισοδυναμεί με ανακήρυξη ως παράνομου ολόκληρου του κόμματος.

Η υπόθεση είναι, τόσο από πολιτική όσο και από νομική άποψη, κυριολεκτικά πρωτοφανής και γι' αυτό εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και διδακτική. Αρκεί να μετρήσουμε τις πρωτιές:

- Πρώτη φορά που χρησιμοποιήθηκε –αφού θεσπίστηκε ειδικά για την περίπτωση των «Σπαρτιατών» ή αντίστοιχων μορφωμάτων– νομοθετικός «κόφτης δημοκρατικότητας» για τη συμμετοχή κομμάτων στις εκλογές (ο οποίος δεν λειτούργησε ενώπιον του σχηματισμού που θα όφειλε να τον είχε χρησιμοποιήσει, δηλαδή του «δικαστή των συνδυασμών» Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου, και αντιθέτως «υπερλειτούργησε» ενώπιον του «Εκλογοδικείου»/ΑΕΔ).

- Πρώτη φορά που προβλήθηκε, εξετάστηκε και τελικά έγινε αποδεκτό από το ΑΕΔ κώλυμα εκλογιμότητας που αναφερόταν όχι ειδικά σε πρόσωπα βουλευτών αλλά στη συγκρότηση, λειτουργία και στάση ενός κόμματος ως συνόλου.
- Πρώτη φορά που το ΑΕΔ ανέβαλε οίκοθεν συζητηθείσα ενώπιόν του εκλογική διαφορά, για να λάβει στοιχεία –που τελικά δεν του χρειάστηκαν– από παράλληλα εκτυλισσόμενη ποινική δίκη, στην οποία εμπλεκόταν το σύνολο των μελών της κοινοβουλευτικής ομάδας του ίδιου πάντα κόμματος.
- Πρώτη φορά που κλήθηκε να εξετάσει σε εκλογική δίκη το ΑΕΔ την περίπτωση «επέκτασης» της έκπτωσης –από τις 2 εκλογικές περιφέρειες, στις οποίες είχαν υποβληθεί ενστάσεις, στις 12 περιφέρειες, στις οποίες εξελέγησαν βουλευτές των «Σπαρτιατών»– και του τρόπου αναπλήρωσης κενωθεισών εδρών για τις οποίες δεν υπήρχαν αναπληρωματικοί εκ του ίδιου κόμματος (αλλά και να υπήρχαν, δεν θα μπορούσαν να καταλάβουν τις έδρες).
- Πρώτη φορά που, με απόφαση του ΑΕΔ, έμειναν κενές έδρες στη Βουλή.
- Πρώτη φορά που εξέπεσε πρόεδρος κοινοβουλευτικά εκπροσωπούμενου κόμματος –και μάλιστα χωρίς να κατέχει έδρα στις περιφέρειες εκείνες στις οποίες είχαν υποβληθεί ενστάσεις.

Δεν είναι όμως μόνο αυτές οι πρωτιές που καθιστούν την υπόθεση μοναδική. Τα ζητήματα που τέθηκαν, επίσης με πρωτοφανή ένταση, με την ξαφνική «εμφάνιση» των «Σπαρτιατών», την ανέλπιστη εκλογική τους επιτυχία, τον κοινοβουλευτικό εξευτελισμό στον οποίο υπέβαλαν το κόμμα τους και ολόκληρη τη Βουλή, τον κόλαφο που τους επιφύλαξε το ανώτατο δικαστήριο της χώρας, αγγίζουν τον πυρήνα της συνταγματικής κατάστρωσης και της πραγματικής λειτουργίας του *«δικαίου των κομμάτων»*[2]. Πρέπει να «αμύνεται» έναντι εκείνων που θέλουν να την υπονομεύσουν, ή για κάποιους, να «μάχεται», και πώς, μια δημοκρατία –ιδίως μια «δημοκρατία χωρίς αποκλεισμούς», όπως είναι, καταστατικά, η ελληνική; Ποια είναι τα όρια της «δημιουργικής φαντασίας» του νομοθέτη σε σχέση με συνταγματικές επιταγές και την κοινοβουλευτική πρακτική; Ποια η ορθή ισορροπία μεταξύ επιδιωκόμενου στόχου και θετού δικαίου, νομικών αποφάνσεων και σταθμίσεων πραγματικών γεγονότων εκ μέρους του «Εκλογοδικείου», ιδίως ενόψει μιας οριακής κρίσης περί αποκλεισμού εκλεγμένων βουλευτών, ή ακόμα περισσότερο, συνολικής αποδοκιμασίας κομμάτων; Ποια η σχέση, και πού βρίσκεται η διαχωριστική γραμμή, μεταξύ κομματικής «ιδεολογίας», που δεν επιτρέπεται, στην ελληνική έννομη τάξη, να αποτελεί μέρος της δικαστικής κρίσης, και κομματικής δράσης, που, αν αντιστρατεύεται τη δημοκρατία, δημιουργεί όχι απλώς δικαίωμα αλλά και υποχρέωση οργανωμένης αντιμετώπισης εκ μέρους των πολιτειακών οργάνων; Αν βέβαια δεχθούμε, όπως πιστεύω ότι είναι ορθό, ότι «δημοκρατία χωρίς αποκλεισμούς» δεν σημαίνει δημοκρατία χωρίς όρια και χωρίς αντιστάσεις.

Όλα, επομένως, έχουν τη σημασία τους σε μια τέτοια υπόθεση. Και όλα συνδέονται.

[2] Οι αξεπέραστες αναλύσεις του Δημήτρη Τσάτσου για το κομματικό φαινόμενο αποτελούν οδηγό για τους προβληματισμούς και τις κρίσεις που θα ακολουθήσουν.

II. ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ

Καθώς πλησίαζαν, με σχεδόν πλήρη εξάντληση της τετραετίας από την απερχόμενη κυβέρνηση, οι εκλογές του 2023, δύο πράγματα ήταν βέβαια –κι έλαβαν χώρα αμφότερα: πρώτον, οι εκλογές επρόκειτο να είναι (τουλάχιστον) διπλές, αφού οι πρώτες θα διεξάγονταν με εκλογικό σύστημα απλής αναλογικής, που είχε θεσπίσει η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ[3], καθιστώντας –αυτός εξάλλου ήταν ο δηλωμένος στόχος– εξαιρετικά δύσκολο να σχηματιστεί (μονοκομματική) κυβέρνηση[4]· δεύτερον, ο φυλακισμένος λόγω της κριθείσας ως ποινικά κολάσιμης δράσης του με το κόμμα της «Χρυσής Αυγής» πρώην βουλευτής Ηλίας Κασιδιάρης, θα προσπαθούσε, όπως ο ίδιος ρητά και επανειλημμένα είχε δηλώσει, να συμμετάσχει, άμεσα ή έμμεσα, στις εκλογές.

Ακριβώς για να αντιμετωπίσει αυτή την απειλή, η οποία, διόλου αδικαιολόγητα, κρίθηκε ως απειλή κατά της δημοκρατίας (επάνοδος από την «πίσω πόρτα» της Χρυσής Αυγής ή των «ιδεών» της, πιθανή εκλογή στη Βουλή προσώπων καταδικασμένων για βαρύτατα εγκλήματα με διπλή απαξία, ποινική και πολιτική), η κυβέρνηση δημοσιοποίησε, από τις αρχές του 2023, την πρόθεσή της να λάβει μέτρα αποτροπής[5]. Η νομοθετική πρωτοβουλία υλοποιήθηκε σε δύο δόσεις (Φεβρουάριος και Απρίλιος του 2023) και με συνεχείς και όχι πάντα διαφανείς τροποποιήσεις, δημιουργώντας έτσι μια εικόνα κακής νομοθέτησης[6]. Για «καλό», ωστόσο, σκοπό, και με νομικά επιδέξιο[7], παρά κάποιες μεμονωμένες αστοχίες, τρόπο[8].

Οποιαδήποτε προσπάθεια «αποκλεισμού» ή «παρεμπόδισης» της συμμετοχής προσώπων και κομμάτων σε εκλογές ήταν δεδομένο ότι θα είχε εξαρχής να αναμετρηθεί με δύο μεγάλα συνταγματικά εμπόδια: του άρθρου 29 παρ. 1 που δεν επιτρέπει την απαγόρευση κομμάτων[9] και αποδίδει, μέσω της λέξης *«οφείλουν»* που υπάρχει στο συνταγματικό κείμενο[10], στα ίδια τα κόμματα την

---

[3] Ν. 4406/2016, που ψηφίστηκε με λιγότερες από 200 ψήφους κι έτσι ίσχυσε στις μεθεπόμενες της ψήφισής του εκλογές (άρθρο 54 παρ. 1 Συντάγματος), δηλαδή στις πρώτες του 2023. Το σύστημα είχε εν τω μεταξύ αλλάξει η κυβέρνηση Νέας Δημοκρατίας, που διαδέχθηκε την κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ, αλλά και αυτή με λιγότερες από 200 ψήφους, κι έτσι προοριζόταν να τεθεί σε εφαρμογή στις (σχεδόν βέβαιες) επαναληπτικές εκλογές του 2023.

[4] Το γιατί προεξοφλούνταν, όπως και έγινε, ότι ο (επίσης μάλλον δεδομένος) νικητής των πρώτων εκλογών δεν θα συζητούσε καν την περίπτωση σχηματισμού κυβέρνησης συνεργασίας με βάση την αρχική εκδήλωση της λαϊκής ψήφου, αποτελεί μια άλλη –κατά τη γνώμη μου πονεμένη– ιστορία: η χώρα έχασε μια μεγάλη ευκαιρία όχι να πειραματιστεί θεσμικά, αλλά να βελτιώσει την κυβερνητική της ποιότητα.

[5] Πρώτος από την επιστημονική κοινότητα είχε κάνει λόγο για την ανάγκη νομοθετικής πρωτοβουλίας, που χαρακτήριζε συγχρόνως *«δύσκολο νομικό πείραμα»*, ο Ν. Αλιβιζάτος (βλ. ιστορικό στο The Toc, 10.02.2022).

[6] Κ. Μποτόπουλος, συνέντευξη στα Παραπολιτικά, 14.04.2023.

[7] Για «ευφυή τρόπο να παρακαμφθεί το αμετάκλητο» κάνει λόγο ο Ν. Αλιβιζάτος, *Περί εκλογιμότητας των καταδικασμένων ναζί,* Καθημερινή 27.08.2023.

[8] Αντίθετος ο Α. Καδαϊτζής, *Απονενοημένη κίνηση με καταστροφικά αποτελέσματα,* Libre 12.04.2023, θεωρεί τη διάταξη *«νομοτεχνικά ατελή κι απρόσφορη»*.

[9] Αρχικά προταθείσα από την κυβέρνηση συνταγματική διάταξη που πρόβλεπε τη δυνατότητα διάλυσης, με δικαστική απόφαση, κομμάτων *«των οποίων η δράσις τείνει εις ανατροπήν του ελευθέρου δημοκρατικού πολιτεύματος»* αποσύρθηκε κατά τη συζήτηση στη Βουλή του 1975 και έτσι επικράτησε, στην τελικά ψηφισθείσα διάταξη του άρθρου 29 παρ. 1 του Συντάγματος, αλλά και στη συνταγματική θεωρία, η άποψη ότι δεν εξετάζονται *«οι στόχοι και η ιδεολογία»* ενός κόμματος και ότι *«επαρκές κριτήριο και μόνο όριο για το επιτρεπτό ή μη δραστηριοτήτων των κομμάτων είναι οι συνταγματικοί κανόνες και οι νόμοι που στηρίζονται σε αυτούς»*. Βλ. μεταξύ πολλών, Γ. Δρόσο, *Η νομική θέση των κομμάτων στην Ελλάδα,* 1982, ιδίως σελ. 213 επ.

[10] Κ. Μποτόπουλος, *Κόμμα Κασιδιάρη: νομική ρύθμιση και πολιτική πραγματικότητα,* Syntagma Watch 07.04.2023.

ευθύνη, εν είδει «αυτοδέσμευσης», να τηρήσουν το «τεκμήριο δημοκρατικότητας», δηλαδή της εκ μέρους τους υπηρέτησης του δημοκρατικού πολιτεύματος[11]· και του άρθρου 51 παρ. 3, σύμφωνα με το οποίο η υποψηφιότητα οποιουδήποτε προσώπου στις εκλογές δεν μπορεί να παραμεριστεί, σε περίπτωση εις βάρος του ποινικής καταδίκης, παρά μόνον εάν η καταδίκη είναι αμετάκλητη, έχει δηλαδή διέλθει από όλους τους βαθμούς δικαιοδοσίας και δεν μπορεί πλέον να αμφισβητηθεί/ανατραπεί.

Η κυβέρνηση επιχείρησε να παρακάμψει αυτά τα εμπόδια, τα οποία επισημάνθηκαν από την πρώτη στιγμή από την επιστημονική κοινότητα[12], υιοθετώντας και επεκτείνοντας τη λογική μιας παλαιότερης, ελαφρώς ξεχασμένης και μηδέποτε χρησιμοποιηθείσας, διάταξης: με το άρθρο 94 του ν. 4804/2021 είχε εισαχθεί η απαγόρευση να κατέχουν θέση προέδρου, γενικού γραμματέα, μέλους διοικούσας επιτροπής, νομίμου εκπροσώπου κόμματος ή συνασπισμού κομμάτων πρόσωπα που είχαν καταδικασθεί –όχι αμετάκλητα– σε ισόβια κάθειρξη για οποιοδήποτε αδίκημα, σε κάθειρξη για τα αδικήματα των κεφαλαίων 1-6 του Ποινικού Κώδικα και σε οποιαδήποτε ποινή για εγκλήματα του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα. Βεβαίως η ρύθμιση αφορούσε σε κατοχή κομματικού αξιώματος και όχι σε εκλογή στη Βουλή, άρα δεν σχετιζόταν άμεσα με το άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος, και γι' αυτό δεν είχε προβληματίσει ιδιαίτερα κατά την ψήφισή της –παρότι εισχωρούσε στα interna corporis των κομμάτων και, υπ' αυτή την έννοια, στην κατοχυρούμενη στο άρθρο 29 του Συντάγματος ελευθερία τους.

Αυτό τον σπόρο μετέφερε στο εκλογικό πεδίο η διάταξη που προτάθηκε προ των εκλογών του 2023: διατηρούνταν η σύνδεση με –μη αμετάκλητη– καταδίκη, για σοβαρά και οιονεί «πολιτικά» αδικήματα –με επανάληψη του «καταλόγου» της ρύθμισης του 2021– και επεκτεινόταν, δημιουργώντας ένα μαχητό, υπό την κρίση του Αρείου Πάγου, «τεκμήριο (αντι)δημοκρατικότητας» ως προς τη συμμετοχή στις εκλογές κομμάτων με τους συνδυασμούς των οποίων εμπλέκονταν τα καταδικασμένα πρόσωπα. Προσετίθετο δε, πέρα από την ποινική καταδίκη, άλλο ένα κριτήριο που θα μπορούσε, πάντα υπό την κρίση του «δικαστηρίου των συνδυασμών», να οδηγήσει σε αποκλεισμό: πρόκειται για την περίφημη –πολυσυζητημένη και τελικά πολύ σημαντική στην όλη υπόθεση και ειδικά στη δίκη των «Σπαρτιατών»– έννοια της «πραγματικής ηγεσίας», δηλαδή της ύπαρξης ως

[11] Ο έλεγχος του Αρείου Πάγου είναι τυπικός, αφορά στη νομιμότητα –την ύπαρξη των νόμιμων προϋποθέσεων– και όχι σε κρίση περί δημοκρατικότητας, με άλλα λόγια η κρίση δεν *«είναι δικαιοδοτική, έχει χαρακτήρα διοικητικής διαπίστωσης»* (Κ. Μποτόπουλος, συνέντευξη στα Παραπολιτικά, ό.π.). Η άποψη, συνεπώς, συνταγματολόγων, όπως, πρώτος, ο Γ. Σωτηρέλλης και πιο όψιμα, ο Χ. Ανθόπουλος, *Αποκλεισμός κομμάτων από τις εκλογές και Σύνταγμα,* Τα ΝΕΑ 06.02.2023· ο Ν. Αλιβιζάτος, *Δύο ανεπίτρεπτες εκκρεμότητες του εκλογικού νόμου,* Syntagma Watch 10.01.2023· η Λ. Παπαδοπούλου, *Επιτέλους εφαρμογή του άρθρου 29 παρ. 1 του Συντάγματος,* Τα ΝΕΑ 04-05.02.2023, ότι και χωρίς την προσθήκη ειδικής νομοθετικής πρόβλεψης θα μπορούσε να γίνει έλεγχος, και βάσει αυτού, αποκλεισμός κομμάτων λόγω «μη δημοκρατικότητας», δεν είναι η επικρατούσα.

[12] Βλ. Κ. Μποτόπουλο, *Σκοπός και μέσα ενός αποκλεισμού,* Το Ποντίκι 23.01.2023, και *Κόμμα Κασιδιάρη:,* ό.π.· Σπ. Βλαχόπουλο, *Κόμμα Κασιδιάρη, εκλογικό μπλόκο και υποκλοπές,* LIfo 01.02.2023· και του ίδιου *Σύνταγμα των θεσμών ή της συγκυρίας,* Syntagma Watch 10.01.2023· Γ. Καραβοκύρη, *Η δημοκρατία και οι εχθροί της,* Καθημερινή 02.02.2023· Ακρ. Καδαϊτζή, συνέντευξη στο Ποντίκι 26.01.2023· Κ. Χρυσόγονος, συνέντευξη στα Παραπολιτικά 12.03.2023· Αντ. Καραμπατζό, *Η φιλελεύθερη δημοκρατία σε περιπέτειες,* Τα ΝΕΑ 11.04.2023· Αθ. Αναγνωστόπουλο, *Φιλελεύθερες αντιρρήσεις για την απαγόρευση καθόδου στις εκλογές,* Τα ΝΕΑ 09.02.2023. Πολλές από τις παραπάνω θέσεις χρησιμοποίησε σε Εξώδικη δήλωση-Διαμαρτυρία-Πρόσκληση που απηύθυνε στις 07.02.2023 στον Πρόεδρο της Βουλής ο Η. Κασιδιάρης.

αρχηγού κόμματος άλλου προσώπου από αυτό που εμφανιζόταν επισήμως ως αρχηγός. Με το κριτήριο αυτό ο νομοθέτης αφενός άγγιξε τα όρια της «φωτογραφικής διάταξης»[13], αφού ήταν προφανές ότι στόχευε στον καταδικασμένο Ηλία Κασιδιάρη, που διαρκώς διατράνωνε από τη φυλακή την πρόθεσή του να δώσει την (εκλογική) μάχη· αφετέρου τάνυσε τις αντοχές της εκ μέρους του δικαστηρίου κρίσης, αφού το ποιος είναι ο «πραγματικός», αλλά υποκρυπτόμενος, αρχηγός ενός κόμματος δεν αποτελεί αντικειμενικό γεγονός –όπως η ύπαρξη ποινικής καταδίκης– και επιτάσσει ουσιωδώς ανακριτικές ενέργειες και σε ορισμένες περιπτώσεις, ιδίως όταν πρόκειται για νεοεμφανιζόμενο κόμμα, σχεδόν μαντικές ικανότητες.

Πέρα από την κατάστρωσή της, η ίδια η πρόθεση ρύθμισης προκάλεσε δύο βασικούς προβληματισμούς στην επιστημονική αλλά και στην πολιτική κοινότητα. Με δεδομένο το ελληνικό συνταγματικό πλαίσιο και την ελληνική εκλογική παράδοση, καλώς άραγε επέλεξε η κυβέρνηση να εισαγάγει ένα νομοθετικό «κόφτη δημοκρατικότητας», ή αυτή η επιλογή περιορίζει υπέρμετρα την ελευθερία, δείχνει φόβο –έναντι του φορέα της δημοκρατίας, του λαού, περισσότερο από ό,τι έναντι συγκεκριμένων κομμάτων– και, αντί για το επιδιωκόμενο αποτρεπτικό αποτέλεσμα, θα μπορούσε να έχει τη δυναμική ενίσχυσης των πολιτικών φορέων που επιβουλεύονται τη δημοκρατία; Η δε οριακή συνταγματικότητα[14] μιας τέτοιας ρύθμισης θα δικαιολογούσε την απόσυρσή της, ενόψει της προοπτικής δικαστικής της ακύρωσης αλλά και τρώσης του Κράτους Δικαίου;

Ανήκω σε εκείνους που απάντησαν στο πρώτο δίλημμα με ένα εμφατικό *«η δημοκρατία όχι απλώς δικαιούται αλλά οφείλει να μη μένει αδρανής έναντι των υπονομευτών της»*[15] και στο δεύτερο *«από τη στιγμή που ο μηχανισμός που επελέγη ήταν, έστω οριακά, εντός συνταγματικού πλαισίου, έχει όχι απλώς νόημα αλλά πρακτική σημασία η υιοθέτησή του»*. Πράγματι, ο αποκλεισμός αφορά σε κόμμα και όχι σε πρόσωπο, ώστε να υπερκερασθεί το εμπόδιο της αμετάκλητης καταδίκης, ενώ το κριτήριο αποκλεισμού συνάπτεται με τη μόνη συνταγματικά τιθέμενη προϋπόθεση για τη λειτουργία κομμάτων, δηλαδή την *«εξυπηρέτηση της ελεύθερης λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος»*[16]. Ισχύει βέβαια, ως προς το πρώτο, ότι, μέσω του κόμματος, καταλήγουμε τελικά να αποκλεί-

[13] Ειδική αναφορά στο «φωτογραφικό χαρακτήρα» της διάταξης κάνουν οι Θ. Φορτσάκης, συνέντευξη στον Ελεύθερο Τύπο, 26.03.2023, και ο Αντ. Καραμπατζός, *Η φιλελεύθερη δημοκρατία,* ό.π.

[14] Κ. Μποτόπουλος, *10 θεμελιώδη για το κόμμα Κασιδιάρη,* K Report 13.04.2023.

[15] Το ίδιο εμφατικά και οι δάσκαλοι Ν. Αλιβιζάτος, *Στη Βουλή δεν έχουν θέση οι μαχαιροβγάλτες,* Τα ΝΕΑ 05.04.2023· και Α. Μανιτάκης, *Οι βαριές ευθύνες του Αρείου Πάγου,* Τα ΝΕΑ 12.04.2023. Έτσι, αλλά με ερωτηματικό («Too little too late λοιπόν; Για το καλό της χώρας ελπίζουμε πως όχι»), και ο Π. Δουδωνής, *Η άμυνα και το οπλοστάσιο της δημοκρατίας μας,* Τα ΝΕΑ 04-05.02.2023.

[16] Αντίθετος, δηλαδή θεωρώντας ότι η διάταξη είναι αντισυνταγματική και μάλιστα «πρόδηλα», ο πρ. Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας Σωτ. Ρίζος, *Το συνταγματικό πρόβλημα των εκλογών,* Καθημερινή 20.04.2023, με το σαθρό, κατά τη γνώμη μου, επιχείρημα της *«ύπαρξης δύο τάξεων»*, μιας, όπως η γερμανική, που επιτρέπει τον αποκλεισμό κομμάτων, και μιας άλλης, όπως η ελληνική, που δεν το επιτρέπει. Ούτε η διάταξη του άρθρου 29 παρ. 1 του Συντάγματος είναι *«απλώς κατευθυντήρια»*, ούτε προκύπτει από πουθενά *«αποκλειστική αρμοδιότητα του αναθεωρητικού νομοθέτη»* για ρυθμίσεις σχετικά με τη δημοκρατική λειτουργία των κομμάτων. Για την αναλυτική αντίκρουση, βλ. Κ. Μποτόπουλο, *Κόμμα Κασιδιάρη απειλεί ευθέως τη δημοκρατία,* Liberal 27.04.2023. Λιγότερο «κάθετοι», αλλά επίσης υπέρ της αντισυνταγματικότητας, οι Γ. Κατρούγκαλος, *Μέτωπο απέναντι στους ναζί με σεβασμό στο Σύνταγμα,* Τα ΝΕΑ 04-05.02.2023· Αντ. Καραμπατζός, *Ανάγκη για περιφρούρηση της συνταγματικής τάξης,* Τα ΝΕΑ 06.02.2023, ενώ *«πολύ προβληματική»* θεωρούν τη ρύθμιση οι Σπ. Βλαχόπουλος, Ακ. Καδαϊτζής, Χ. Τσιλιώτης. Για *«εξαιρετικά δύσκολη νομική άσκηση»* έκανε λόγο ο Ξ. Κοντιάδης, συνέντευξη στο Syntagma Watch 27.04.2023.

ουμε από τις εκλογές και (μη αμετάκλητα καταδικασμένα) πρόσωπα και, ως προς το δεύτερο ότι, για πρώτη φορά μετά από κοντά 50 χρόνια λειτουργίας του Συντάγματος, και άρα και του άρθρου 29, εισήχθη και ανατέθηκε στο «δικαστήριο των συνδυασμών» μια κρίση –επαχθής, αμφίσημη και σε εξαιρετικά στενά χρονικά περιθώρια[17]– για το τι συνιστά «δημοκρατική λειτουργία κόμματος» και ποια είναι η «πραγματική ηγεσία» του. Ακόμα κι έτσι, πάντως, συνεχίζω να πιστεύω ότι καλώς εισήχθη –και πάντως τελικά όχι απλώς χρησιμοποιήθηκε αλλά παρήγε απτό αποτέλεσμα.

Η ρύθμιση πέρασε από πολλά κύματα. Από νομοτεχνική άποψη επελέγη η προσθήκη στο άρθρο 32 παρ. 1 του εκλογικού νόμου (πδ 26/2012), πέραν της νόμιμης ίδρυσης κόμματος, δύο επιπλέον προϋποθέσεων[18]: της μη ύπαρξης καταδίκης για σειρά εγκλημάτων, συντρέχουσας στο πρόσωπο του προέδρου, του γενικού γραμματέα, των μελών της διοικούσας επιτροπής, του νομίμου εκπροσώπου και της πραγματικής ηγεσίας ενός κόμματος –εάν υπάρχει τέτοια καταδίκη, τότε επέρχεται «αποστέρηση του δικαιώματος κατάρτισης συνδυασμών», που δεν είναι κατά νομική ακριβολογία, αυτόματη[19], αφού πρέπει να ανευρεθεί και να κατακυρωθεί από το «δικαστήριο των συνδυασμών», δηλαδή το Α1 Τμήμα του Αρείου Πάγου· και της εξυπηρέτησης από ένα κόμμα της *«ελεύθερης λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος»* –κατ' αντιγραφή της συνταγματικής επιταγής του άρθρου 29 παρ. 1–, η οποία τεκμαίρεται ότι δεν υπάρχει –άρα ότι το κόμμα δεν *«υπηρετεί τη δημοκρατία»*– εφόσον υφίσταται καταδίκη, σε οποιοδήποτε βαθμό, μιας άλλης σειράς προσώπων –υποψήφιοι βουλευτές, ιδρυτικά μέλη, διατελέσαντες πρόεδροι– για έναν πιο περιορισμένο αριθμό αδικημάτων –εσχάτη προδοσία (άρθρο 134 Ποινικού Κώδικα), σύσταση ή συμμετοχή σε εγκληματική (άρθρο 187 ΠΚ) ή σε τρομοκρατική (άρθρο 187 Α ΠΚ) οργάνωση. Η συνδρομή και αυτής της προϋπόθεσης ελέγχεται από το Α1 Τμήμα του Αρείου Πάγου, με ρητά καθοριζόμενη μάλιστα δυνατότητα του τελευταίου να ενεργήσει και με έξωθεν υποστήριξη (υπομνήματα κομμάτων) αλλά και αυτεπαγγέλτως.

Μεταξύ της αρχικής πρότασης της κυβέρνησης και της διάταξης που τελικά ψηφίστηκε στις 8 Φεβρουαρίου 2023 (άρθρο 102 ν. 5019/2023) εμφιλοχώρησαν ορισμένες όχι ανατρεπτικές αλλά και όχι ασήμαντες αλλαγές: δόθηκε ένα είδος ορισμού της «πραγματικής ηγεσίας», που δεν υπήρχε στο αρχικό κείμενο: *«η πραγματική ηγεσία έχει την έννοια ότι πρόσωπο άλλο από εκείνο που κατέχει τυπικά θέση προέδρου, γενικού γραμματέα, μέλους της διοικούσας επιτροπής, νομίμου εκπροσώπου με συγκεκριμένες πράξεις εμφανίζεται να ασκεί διοίκηση του κόμματος ή να έχει τοποθετήσει εικονική ηγεσία ή να έχει τον ηγετικό πολιτικό ρόλο προς το εκλογικό σώμα»*· μειώθηκαν τα αδικήματα

[17] Το –σχεδόν δυσβάσταχτο– βάρος για τον Άρειο Πάγο τονίζουν οι Αντ. Μανιτάκης, *Οι βαριές ευθύνες,* ό.π.· και Αντ. Καραμπατζός, *Η φιλελεύθερη δημοκρατία,* ό.π.

[18] Δεν πρόκειται, συνεπώς, για «απαγόρευση» κομμάτων, αλλά για «αποκλεισμό συνδυασμών» (disqualification), όπως ορθά παρατηρεί ο Χ. Ανθόπουλος, *Αποκλεισμός κομμάτων από τις εκλογές και Σύνταγμα,* ό.π.

[19] Όπως ισχυρίζεται ο Χ. Ανθόπουλος, *Αυτοματισμοί και τεκμήρια κατά την εφαρμογή της εκλογικής απαγόρευσης,* Τα ΝΕΑ 05.04.2023. Η διαφορά, κατά τη γνώμη μου, μεταξύ του *«αποκλεισμού λόγω καταδίκης»* και του *«αποκλεισμού λόγω πραγματικής ηγεσίας»* είναι ότι η κρίση του Αρείου Πάγου, που λαμβάνει χώρα και στις δύο περιπτώσεις, είναι πιο περίπλοκη και απαιτεί περισσότερες αποδείξεις στη δεύτερη: Κ. Μποτόπουλος, *Τρία σενάρια για το κόμμα Κασιδιάρη,* Liberal 06.04.2023. Αυτό, εξάλλου, ισχύει και για τη σχέση άμεσης συμμετοχής ενός καταδικασμένου προσώπου στους συνδυασμούς ενός κόμματος και άσκησης *«πραγματικής ηγεσίας»*: *«η «πατρωνεία δια της συμμετοχής στους συνδυασμούς»* οδηγεί σε αποκλεισμό, η *«εκ του μακρόθεν υπονόμευση»* πιο δύσκολα παραμερίζεται: Κ. Μποτόπουλος, *Το καθήκον των δικαστών,* Τα ΝΕΑ 05.04.2023.

που συνάπτονται με το «τεκμήριο μη δημοκρατικότητας»· προστέθηκε η λέξη «μόνο», αντί της αρχικά προταθείσας «ιδίως»[20], στο εδάφιο που συνάπτεται με τη δημοκρατική λειτουργία: μόνο τα περιοριστικά αναφερόμενα αδικήματα των περιοριστικά αναφερόμενων προσώπων μπορούν να οδηγήσουν το Α1 Τμήμα στην κρίση ότι η δράση κάποιου κόμματος δεν εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος· επανήλθε η αρμοδιότητα κρίσης στο Α1 Τμήμα, το παραδοσιακό «τμήμα των συνδυασμών», και όχι στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, όπως πρόβλεπε η αρχική διάταξη[21]· περιορίστηκε η δυνατότητα κατάθεσης υπομνημάτων για την υποβοήθηση της κρίσης του Α1 Τμήματος στα πολιτικά κόμματα και συνασπισμούς κομμάτων που έχουν εκλέξει εκπροσώπους στη Βουλή και την Ευρωβουλή, και όχι σε όλα τα κόμματα και σε άλλους φορείς, όπως προέβλεπε η αρχική πρόταση. Η σχετική Έκθεση του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής απέφυγε να πάρει θέση επί της ουσίας[22], άρα δεν επηρέασε τη διάταξη, ενώ η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ περί ρητής αναφοράς στο *«ρατσιστικό και ναζιστικό λόγο»* και σε αντίστοιχες πράξεις[23], ορθώς, κατά τη γνώμη μου[24], δεν υιοθετήθηκε, αφού το συνταγματικό σύστημα δεν επιτρέπει την έκφραση αξιολογικής κρίσης επί της ιδεολογίας, όσο απεχθής και αν είναι, των κομμάτων και πάντως τον αποκλεισμό κομμάτων από τις εκλογές λόγω της ιδεολογίας τους[25]. Τελικά η διάταξη ψηφίστηκε από τη Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ, με τον ΣΥΡΙΖΑ να δηλώνει παρών και ΚΚΕ, ΜέΡΑ25 και Ελληνική Λύση να καταψηφίζουν[26].

Δεν πέρασαν ούτε δύο μήνες, και, λίγο πριν προκηρυχθούν οι εκλογές του Μαΐου 2023, η κυβέρνηση εισήγαγε με τροπολογία μια αλλαγή (άρθρο 35 ν. 5043/2023)[27] στην τόσο πρόσφατα ψηφισμένη διάταξη: αφορούσε στη σύνθεση του δικάζοντος τμήματος του Αρείου Πάγου, την οποία θα αποτελούσαν όχι πλέον 5 δικαστές, όπως παγίως γινόταν με το «τμήμα των συνδυασμών», αλλά η Ολομέλεια του Τμήματος, δηλαδή 10 δικαστές. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι την

[20] Η οποία, όπως ορθά προβλήθηκε από το ΠΑΣΟΚ στη Βουλή, θα *«άφηνε περιθώρια για διασταλτικές ερμηνείες»*.

[21] Ο Ε. Βενιζέλος, πάντως, θεώρησε ότι *«ο σχηματισμός ο οποίος δεν αφήνει κανένα περιθώριο συζήτησης είναι η Ολομέλεια»*: συνέντευξη στο κεντρικό δελτίο ειδήσεων του Σκάι, 10.04.2023.

[22] Στη γνωμοδότηση έγινε απλώς αναφορά στα επίμαχα συνταγματικά άρθρα και ένας συσχετισμός, μάλλον άστοχος, με το καθεστώς οικονομικής ενίσχυσης των κομμάτων στη βάση σχετικής απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας (Ολ. 518/2015).

[23] Αλέξης Τσίπρας σε συνέντευξη στη Μ. Ζαχαρέα, στις 10.04.2023: *«Το θέμα θα είχε λυθεί παρά πολύ απλά όχι δίνοντας τη δικαιοδοσία σε δικαστές να αποφασίσουν αλλά [...] βάζοντας απλά ότι δεν θα ανακηρύσσεται κόμμα εάν έχει στις λίστες του καταδικασθέντες για εγκλήματα ρατσιστικά ή εγκλήματα που έχουν να κάνουν με τη νεοναζιστικά ιδεολογία, σαν αυτό που καταδικάστηκε ο Κ. Κασιδιάρης»*. Διπλή παρεξήγηση: σε κάθε περίπτωση την ύπαρξη μιας προϋπόθεσης αποκλεισμού πρέπει να την αποφασίσει κάποιος δικαστικός σχηματισμός, ενώ ο Κασιδιάρης δεν καταδικάστηκε για τη ναζιστική του ιδεολογία αλλά για σύσταση και συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση.

[24] Ο ΣΥΡΙΖΑ επικαλέστηκε γνωμοδότηση των Ν. Αλιβιζάτου, Ξ. Κοντιάδη, που πάντως δεν κάνει ευθεία αναφορά σε «ναζιστική ιδεολογία».

[25] Η *«ανάγκη να υπάρχει στην Ελλάδα αποτελεσματική αντιναζιστική νομοθεσία»*, την οποία επικαλείται ο Γ. Κατρούγκαλος, *Μέτωπο απέναντι στους ναζί*, ό.π., δεν είναι νομικά ορθό να εκφραστεί μέσω της νομοθεσίας περί ακύρωσης εκλογής. Τα πράγματα στην ορθή τους διάσταση θέτει ο Γ. Γεραπετρίτης, *Ώρα ευθύνης για όλους μας*, στο ίδιο φύλλο της ίδιας εφημερίδας.

[26] Με μη πειστικά κατά τη γνώμη μου επιχειρήματα: μια τόσο σημαντική διάταξη δεν δικαιολογείται να μην ψηφίζεται *«επειδή δεν έγιναν δεκτές όλες οι προταθείσες από εμάς αλλαγές»* (ΣΥΡΙΖΑ), ούτε οι *«συγκεκριμένες ρυθμίσεις ανοίγουν το δρόμο για την απαγόρευση κομμάτων της αντισυστημικής Αριστεράς»* (ΚΚΕ και ΜέΡΑ 25).

[27] Αυτή η «τροπολογία επί της τροπολογίας» ψηφίστηκε μόνο από την κυβερνητική πλειοψηφία.

αλλαγή προκάλεσαν διαρροές και φόβοι για τα πρόσωπα που συνέθεταν την πενταμελή σύνθεση, ωστόσο δεν πιστεύω ότι μπορεί να στοιχειοθετηθεί παρέμβαση στη δικαστική ανεξαρτησία, πόσο μάλλον δημοκρατική εκτροπή, όπως ισχυρίστηκε, και γι' αυτό παραιτήθηκε –με αντιθεσμικό, κατά τη γνώμη μου, τρόπο[28]– ο Προϊστάμενος του Α1 Τμήματος Αντιπρόεδρος του Αρείου Πάγου: ο «φυσικός δικαστής» ορίστηκε απρόσωπα και με νόμο πριν ανακύψει οποιαδήποτε διαφορά, σε κάθε δε περίπτωση διευρύνθηκε και δεν συρρικνώθηκε ο δικαστικός σχηματισμός, υπηρετώντας έτσι καταρχήν το κράτος δικαίου[29].

Στις εκλογές του Μαΐου, ο Η. Κασιδιάρης έκανε δύο –φανερές– προσπάθειες για προσωπική του συμμετοχή: πρώτα με στήριξη και συζήτηση για παρουσία στους συνδυασμούς υπό ίδρυση κόμματος πρώην δικαστικού –προσπάθεια που δεν ευοδώθηκε[30]· στη συνέχεια με επανενεργοποίηση και προσωπική συμμετοχή στους συνδυασμούς του «Εθνικού Κόμματος – ΕΛΛΗΝΕΣ»[31]– που «κόπηκε» από το Α1 Τμήμα του Αρείου Πάγου (απόφαση 8/2023). Η απόφαση αυτή είναι η πρώτη που έλαβε υπόψη –με διπλή έννοια: εξέτασε τη νομιμότητα και χρησιμοποίησε ως βάση πραγματικής κρίσης– τη νεοεισαχθείσα διάταξη περί «κόφτη δημοκρατικότητας» των κομμάτων (άρθρο 32 πδ 26/2012, όπως διαμορφώθηκε με το άρθρο 102 του ν. 5019/2023, τροποποιημένο με το άρθρο 35 του ν. 5043/2023).

Πρώτα έλαβε χώρα η κατάφαση περί συνταγματικότητας της διάταξης[32], με τρόπο που θυμίζει αρκετά την αντίστοιχη επιχειρηματολογία που θα ακολουθούσε, για το ίδιο ζήτημα, το ΑΕΔ: η *«καθιέρωση και οριοθέτηση των προϋποθέσεων εκλογιμότητας ενός κόμματος»* δεν αντιστρατεύεται τη συνταγματική αρχή του άρθρου 29 παρ. 1 του Συντάγματος και είναι σύμφωνη με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου· όποιο κριτήριο *«αποκλεισμού»* τεθεί οφείλει να βασίζεται σε *«απολύτως αντικειμενικά κριτήρια»*· η ύπαρξη προηγούμενης καταδίκης ενός προσώπου που παίζει σημαντικό ρόλο σε ένα κόμμα αποτελεί, ακόμα και αν δεν είναι αμετάκλητη, τέτοιο κριτήριο· το ίδιο και η ιδιότητα, που μένει να διαπιστωθεί, του *«πραγματικού αρχηγού»* ενός κόμματος· ο αποκλεισμός κόμματος ή συνδυασμού από τις εκλογές αποτελεί μια *«πρώτη εγγύηση»* (προσθέτω: δημοκρατικότητας), ο δε σχετικός (δικαστικός) έλεγχος δεν έχει ποινικό χαρακτήρα, άρα δεν αρκεί η απλή διαπίστωση ότι συντρέχουν οι αναφερόμενες στον νόμο

---

[28] Κ. Μποτόπουλος, *Μια παρέκβαση, μια παραίτηση και οι συνέπειές τους*, Liberal 11.04.2023. Έτσι και οι Ε. Βενιζέλος, Χ. Ανθόπουλος, Π. Λαζαράτος, Α. Μανιτάκης με δημόσιες παρεμβάσεις τους.

[29] Κ. Μποτόπουλος, *Θεσμικές παρεκβάσεις, δημοκρατικές προκλήσεις*, Τα ΝΕΑ 11.04.2023. Έτσι και ο Ν. Παπασπύρου, *Σύνταγμα και δημοκρατική ευθύνη*, Τα ΝΕΑ 10.04.2023· Λ. Παπαδοπούλου, *Η ρύθμιση ενισχύει και δεν υποσκάπτει το φαίνεσθαι –αν όχι το γίνεσθαι– της δικαστικής ανεξαρτησίας*, Libre 12.04.2023.

[30] Το κόμμα, υπό την ονομασία ΕΑΝ, «κατέβηκε» χωρίς συμμετοχή του Η. Κασιδιάρη, έγινε αποδεκτό από το Α1 Τμήμα Αρείου Πάγου και κατέγραψε ασήμαντο αποτέλεσμα στις εκλογές του Μαΐου 2023. Εντυπωσιακή, και γριφώδης, είναι η εκ των υστέρων δήλωση (στο κανάλι Alpha, στις 25 Απριλίου 2023) του πρ. Αντιεισαγγελέα που κατέβηκε ως πρόεδρος του εν λόγω κόμματος: *«ο Η. Κασιδιάρης αρχικώς ήταν αποφασισμένος να μην κατέβει ούτε ο ίδιος ούτε το κόμμα του, όμως μετά το άρθρο του πρώην προέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας ότι ο νόμος είναι αντισυνταγματικός (βλ. υποσημ. 15) άλλαξε προφανώς απόφαση και δήλωσε ότι θα κατέβει στις εκλογές και ό,τι θέλει ας γίνει»*.

[31] Δήλωση Η. Κασιδιάρη (14.03.2023), από τις φυλακές Δομοκού, στο κανάλι του στο YouTube: *«Το Εθνικό Κόμμα Έλληνες θα συμμετέχει κανονικά στις εκλογές, θα είμαι υποψήφιος βουλευτής με σταυρό και τα ποσοστά μας θα είναι τόσο υψηλά που στην κυριολεξία θα εκτιναχθούν»* (αναφέρεται Τα ΝΕΑ 11.04.2023).

[32] Με μειοψηφία ενός δικαστή που θεώρησε ότι ο εισαγόμενος *«αποκλεισμός κόμματος για μη τυπικά κριτήρια δεν διαφέρει ουσιωδώς από την (μη αποδεκτή από το ελληνικό Σύνταγμα) διάλυση κόμματος»*.

προϋποθέσεις (ύπαρξη καταδίκης, άσκηση πραγματικής ηγεσίας) αλλά το δικαστήριο *«οφείλει να καταλήξει στην κρίση του στηριζόμενο και σε άλλα αποδεικτικά στοιχεία».*

Στη συνέχεια το δικαστήριο προέβη, λαμβάνοντας υπόψη και υπομνήματα που κατέθεσαν η Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ, στον αποκλεισμό από τις εκλογές της 21ης Μαΐου 2023 του «Εθνικού Κόμματος ΕΛΛΗΝΕΣ», με βάση τη νέα διάταξη, την οποία εφάρμοσε ως ακολούθως: στους συνδυασμούς του εν λόγω κόμματος συμμετείχε ο Η. Κασιδιάρης, ο οποίος είχε κριθεί ένοχος των εγκλημάτων ένταξης και διεύθυνσης εγκληματικής οργάνωσης, του κόμματος με την ονομασία «Λαϊκός Σύνδεσμος – Χρυσή Αυγή»[33]· το πρόσωπο αυτό ίδρυσε το «Εθνικό Κόμμα ΕΛΛΗΝΕΣ» και συμμετείχε ενεργά στην προετοιμασία του για τις εκλογές της 21ης Μαΐου 2023· με βάση τις ενέργειες και τις *«μεθοδεύσεις»* του αναδεικνύεται *«εξωφθάλμως»* ότι αποτέλεσε τον *«πραγματικό ηγέτη»* του εν λόγω κόμματος[34]· υπό την πραγματική ηγεσία του Η. Κασιδιάρη, ο οποίος *«ως διευθυντικό στέλεχος της Χρυσής Αυγής ήταν ένθερμος υποστηρικτής του εθνικοσοσιαλισμού, ακόμα και ως βουλευτής του ελληνικού Κοινοβουλίου, επιδείκνυε εξακολουθητικά βίαιη συμπεριφορά […] περιφρόνηση και απαξίωση στο δημοκρατικό πολίτευμα και τους θεσμούς»,* το κόμμα αυτό *«προωθεί μια πολιτική που δεν σέβεται τη δημοκρατία»* και γι' αυτό *«δεν πρέπει να ανακηρυχθεί και εντεύθεν να συμμετάσχει στις εθνικές εκλογές της 21ης Μαΐου».*

Η απόφαση έχει κρίσιμη τριπλή σημασία: αποτελεί συγχρόνως την πρώτη εκδήλωση «αμυνόμενης δημοκρατίας» κατά τη Μεταπολίτευση, μια έμπρακτη δικαίωση του εισαχθέντος «κόφτη δημοκρατικότητας», χωρίς τον οποίο ο Η. Κασιδιάρης θα βρισκόταν, από τη φυλακή, εντός Βουλής και την αφετηρία ανακατεύθυνσης –που έμελλε να συμβάλει στην εκλογική επιτυχία των «Σπαρτιατών»– της ακροδεξιάς αντισυστημικής ψήφου[35].

Με «κομμένους» τους «Έλληνες» από τις εκλογές του Μαΐου, ο Η. Κασιδιάρης επανήλθε με άλλες μεθοδεύσεις στις εκλογές του Ιουνίου, που προκηρύχθηκαν αμέσως, λόγω αδυναμίας σχηματισμού κυβέρνησης. Πρώτα επιχείρησε τη σύμπηξη «συνασπισμού ανεξαρτήτων», με συμμετοχή του ίδιου προσωπικά[36], για να καταλήξει, τελικά, στον Δούρειο Ίππο που εισχώρησε στα τείχη της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας: τους «Σπαρτιάτες».

Με την απόφαση 95/2023 του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου για τη συμμετοχή των κομ-

[33] Το δικαστήριο, μάλιστα, αφιερώνει σχοινοτενείς αναλύσεις στη δράση του συγκεκριμένου προσώπου εντός της Χρυσής Αυγής, κάτι που δεν χρειαζόταν, καθώς, σύμφωνα με το κριτήριο του νόμου, το κρίσιμο ήταν η καταδίκη με την εκεί περιεχόμενη αιτιολόγηση. Για τα «συνταγματικά της Χρυσής Αυγής», βλ. μεταξύ πολλών, Γ. Δρόσο, «Χρυσή Αυγή, ποινικός νόμος και Σύνταγμα», σε: *Συνταγματική Θεωρία και Πράξη,* τ. 133, Δεκέμβριος 2020 και στον Τιμητικό Τόμο Κ. Μαυριά.

[34] Η αναγωγή στην έννοια της «πραγματικής ηγεσίας» δεν ήταν απαραίτητη και μόνο συμπληρωματικά μπορεί να λειτουργήσει από τη στιγμή που ο Η. Κασιδιάρης «κατέβαινε» ως υποψήφιος βουλευτής και οι «υποψήφιοι βουλευτές» περιλαμβάνονται, σύμφωνα με τη διάταξη, στα πρόσωπα για τα οποία ισχύει το «κώλυμα δημοκρατικότητας».

[35] Κ. Μποτόπουλος, *Ασπίδα για τη Δημοκρατία, μπούμερανγκ για τους εχθρούς της,* Liberal 03.05.2020, και *Μαχόμενος αποκλεισμός,* K Report 04.05.2023.

[36] Η εισαχθείσα ρύθμιση περί «κόφτη δημοκρατικότητας» δεν άφηνε, όπως ισχυρίστηκε ο Ν. Αλιβιζάτος, *Έχουν γνώσιν οι φύλακες;,* Τα ΝΕΑ 24-26.03.02023· και, εν μέρει, ο Χ. Ανθόπουλος, *Αποκλεισμός κομμάτων από τις εκλογές και τεχνάσματα για την καταστρατήγηση του,* Τα ΝΕΑ 24-26.03.2023· και *Ανεξάρτητοι συνδυασμοί και ντε φάκτο πολιτικά κόμματα,* Τα ΝΕΑ 26.05.2023, «παραθυράκι» για παράκαμψη του αποκλεισμού, αφού ρητά εμπεριέχει μνεία για τη λειτουργία του «κριτηρίου δημοκρατικότητας» και για τους κάθε είδους συνασπισμούς (ανεξάρτητων) κομμάτων και για μεμονωμένους (ανεξάρτητους) υποψηφίους. Βλ. Κ. Μποτόπουλο, *Κανείς εκτός νομιμότητας,* K Report 27.05.2023.

μάτων στις εκλογές του Ιουνίου 2023, το δικαστήριο «έκοψε» τον συνδυασμό των ανεξάρτητων υποψηφίων με την αιτιολογία ότι πίσω του «υποκρυπτόταν» το «Εθνικό Κόμμα Έλληνες», ο δε Η. Κασιδιάρης θεωρήθηκε ιδρυτής και *«πραγματικός αρχηγός»* και του νέου μορφώματος, συνεχίζοντας να *«έχει την ίδια ρητορική άσκησης βίας»*, να *«προωθεί την ίδια πολιτική και δράση, που δεν εξυπηρετεί το δημοκρατικό πολίτευμα»* και να *«στοχεύει στην αποδυνάμωση και κατάλυση (του πολιτεύματος) και των θεσμών του κράτους δικαίου»*. Στην απόφαση εμφανίστηκαν και δύο έννοιες που έμελλε να παίξουν σημαντικό ρόλο στις μετέπειτα δίκες εναντίον των «Σπαρτιατών» και τις αντίστοιχες αποφάσεις του ΑΕΔ: η έννοια του «εκλογικού μανδύα» –πίσω από τον οποίο υποκρύπτεται ένα άλλο πρόσωπο ή κόμμα από αυτό που «κατεβαίνει» επίσημα στις εκλογές– και η έννοια της *«καταστρατήγησης συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος»* –που επιχειρείται μέσω της ως άνω μεθόδευσης.

Αναδρομικά φαντάζει απίστευτο πώς, με υποψιασμένο για τις προθέσεις Κασιδιάρη το πανελλήνιο και με δοκιμασμένο τον «κόφτη δημοκρατικότητας», τόσο στις εκλογές Μαΐου («κόψιμο» «Ελλήνων») όσο και στις εκλογές Ιουνίου («κόψιμο» «συνδυασμών ανεξαρτήτων»), επιτράπηκε η συμμετοχή των «Σπαρτιατών» στις δεύτερες εκλογές. Ίσως υπήρξε κρίσιμο ότι ο Η. Κασιδιάρης πήρε το μάθημα και αφενός δεν συμμετείχε ο ίδιος στους συνδυασμούς των «Σπαρτιατών», αφετέρου δήλωσε τη στήριξή του σε αυτούς *μετά* την ανακήρυξη των συνδυασμών (και όχι πριν, όπως είχε κάνει με τους «Έλληνες»). Δεν παύει, ωστόσο, να είναι εντυπωσιακό –με την αρνητική έννοια– ότι «ξέφυγε» από το «δικαστήριο των συνδυασμών» το –μπροστά στα μάτια του– γεγονός ότι οι «Σπαρτιάτες» ήταν ένα ερζάτς των «Ελλήνων», με συμμετοχή πολλών ίδιων προσώπων[37] και τη βαριά σκιά του «πραγματικού αρχηγού» των «Ελλήνων» πανταχού παρούσα[38]. Η νίκη, ωστόσο, των «Σπαρτιατών» ως προς την εκλογική κάθοδο και την είσοδο στη Βουλή, δεν θα ήταν οριστική, αφού θα ακολουθούσε η ήττα με την αποκάλυψη της πραγματικής τους φύσης και τον αποκλεισμό τους από το Κοινοβούλιο.

III. ΟΙ ΔΙΚΕΣ

Στις εκλογές της 25ης Ιουνίου 2023, οι «Σπαρτιάτες» έλαβαν 241.366 ψήφους, που αντιστοιχεί σε ποσοστό 4,68% επί του συνόλου, και εξέλεξαν 12 βουλευτές[39]. Το βράδυ των εκλογών, μόλις

[37] Σύμφωνα με επίσημο έγγραφο που κατατέθηκε στο δικαστήριο κατά την ποινική εναντίον των Σπαρτιατών διαδικασία, από τους 59, συνολικά, υποψηφίους των Σπαρτιατών στις εκλογές του Ιουνίου 2013, οι 16 προέρχονταν από το Εθνικό Κόμμα – Έλληνες, ενώ ένας υπήρξε δικηγόρος του Η. Κασιδιάρη και του κόμματος Έλληνες. Στη συνέχεια, 10 συμμετείχαν στα ψηφοδέλτια του Η. Κασιδιάρη ως υποψηφίου Δημάρχου Αθηναίων (βλ. και ρεπορτάζ Δ. Ψαρρά, *Οι περικεφαλαίες προδίδουν τον Ηλία Κασιδιάρη,* Εφημερίδα των Συντακτών 12.09.2023), και 2 σε συνεργαζόμενο με τη Χρυσή Αυγή αυτοδιοικητικό ψηφοδέλτιο στη Θεσσαλία.

[38] Κάτι που εκ των πραγμάτων αντικρούει την παρατήρηση του Γ. Δελλή, *Πολεμώντας το δηλητήριο με δηλητήριο,* Καθημερινή 03.07.2023, ότι *«η απόφαση του Αρείου Πάγου να μην αποκλείσει εκ των προτέρων τους Σπαρτιάτες ήταν ορθή, με βάση τα δεδομένα που είχε ενώπιόν του»*. Τα δεδομένα υπήρχαν –χαρακτηριστικό το ρεπορτάζ των ΝΕΩΝ στις 17.06.2023 περί συμπερίληψης πολλών στελεχών του «κόμματος Κασιδιάρη» στις λίστες των Σπαρτιατών–, αλλά ήθελαν «σκάψιμο» και αξιολόγηση. Κάτι που έκανε, εξάλλου, το ίδιο δικαστήριο μερικούς μήνες αργότερα, με την απόφαση 1/2024, με την οποία απέκλεισε τους Σπαρτιάτες από τη συμμετοχή στις ευρωεκλογές.

[39] Από έναν στις εκλογικές περιφέρειες Α Αθηνών, Β1 Βόρειου Τομέα Αθηνών, Β2 Δυτικού Τομέα Αθηνών (όπου το κόμμα πήρε το μεγαλύτερο ποσοστό του πανελλαδικά: 7,56%), Β3 Νότιου Τομέα Αθηνών, Β΄ Πειραιώς, Α Ανατολικής

οριστικοποιήθηκε η είσοδος στη Βουλή, ο αρχηγός του κόμματος Βασίλης Στίγκας, στην πρώτη του επίσημη δήλωση, ευχαρίστησε ονομαστικά τον ευρισκόμενο στις φυλακές Η. Κασιδιάρη και τον χαρακτήρισε *«καύσιμο που μας έδωσε την ώθηση να φτάσουμε σε αυτό εδώ το αποτέλεσμα»*. Το Υπουργείο Εσωτερικών οριστικοποίησε τα εκλογικά αποτελέσματα και ο Άρειος Πάγος δημοσίευσε την απόφαση περί ανακηρύξεως των βουλευτών (υπ' αριθμ. 174/2023 Α1 Τμήματος) στις 30 Ιουνίου. Κατ' αυτής, ασκήθηκαν ενώπιον του ΑΕΔ από εκλογείς, εντός της 15ήμερης προθεσμίας που θέτει ο νόμος[40], δύο συν μία ενστάσεις που αφορούσαν στους «Σπαρτιάτες»: δύο εναντίον των βουλευτών που είχαν εκλεγεί με τους «Σπαρτιάτες» στις εκλογικές Περιφέρειες Β΄ Πειραιώς (αριθμ. 7/2023) και Β΄ Θεσσαλονίκης (αριθμ. 8/2023)[41] και μία «γενική», στρεφόμενη κατά της χρήσης και διατήρησης του εμβλήματος των «Σπαρτιατών» (του ίδιου του ονόματος και της περικεφαλαίας που ήταν το «σήμα» του κόμματος).

Στην αρχή λίγοι πίστευαν στην τύχη των εναντίον των «Σπαρτιατών» εκλογικών ενστάσεων. Για τρεις κυρίως λόγους, δύο νομικούς και έναν πρακτικό. Από νομική άποψη εκφράστηκαν αμφιβολίες ως προς την αρμοδιότητα του ΑΕΔ και ως προς την ύπαρξη κωλύματος εκλογιμότητας για τους λόγους που προβάλλονταν και που είχαν περισσότερο σχέση με δράση και συμπεριφορά ενός ολόκληρου κόμματος παρά με τα κατ' ιδίαν πρόσωπα-εκλεγέντες βουλευτές κατά των οποίων στρέφονταν οι ενστάσεις. «Τρόμαζαν», επίσης, σε σημείο που να θεωρούνται από κάποιους απαγορευτικές, οι συνέπειες ενδεχόμενης αποδοχής των ενστάσεων και έκπτωσης των βουλευτών: φαινόταν βέβαιη η διεξαγωγή εκλογών –στις δύο εκλογικές περιφέρειες στις οποίες είχαν γίνει ενστάσεις ή στις 12 στις οποίες είχαν εκλεγεί «Σπαρτιάτες» ή και σε ολόκληρη χώρα[42]– και πάντως σίγουρα μια ακύρωση θα δημιουργούσε μεγάλη «αναστάτωση» ως προς τη σύνθεση της Βουλής. Κάτι που αρκετοί, και όχι αναγκαστικά συνωμοσιολόγοι, έκριναν ότι δεν θα άφηνε να συμβεί το Δικαστήριο και ίσως, έμμεσα, το περιρρέον πολιτικό και κοινωνικό κλίμα. Οι τελικές αποφάσεις του ΑΕΔ, τις οποίες θα δούμε αναλυτικά στο επόμενο τμήμα, εξουδετέρωσαν αυτούς τους ευσεβείς πόθους, οι οποίοι, εξαρχής, δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα.

Πρώτον, γιατί δεν ισχύει ότι το ΑΕΔ *«δεν μπορεί να ελέγξει εκ των υστέρων, κατόπιν υποβολής ένστασης, την παραβίαση του άρθρου 32 του πδ 26/2012 περί συμμετοχής συνδυασμού με πραγματική ηγεσία που έχει καταδικασθεί για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση»*[43]. Το ΑΕΔ ελέγχει τη νομιμότητα εκλογής βουλευτή *πάντα εκ των υστέρων*, εφόσον βέβαια υποβληθεί ένσταση, στον δε βαθμό που η «πραγματική ηγεσία» οδηγεί σε καταστρατήγηση των νόμιμων κανόνων συμμετοχής ενός κόμματος στις εκλογές, αυτό αποτελεί εκλογική παράβαση, αξιολογούμενη από το ΑΕΔ και

Αττικής, Αιτωλοακαρνανίας, Αχαΐας, Ηρακλείου, Α Θεσσαλονίκης, Β΄ Θεσσαλονίκης και Λάρισας. Σε όλες αυτές τις περιφέρειες, πλην Β΄ Θεσσαλονίκης, δεν υπήρχε άλλος, πέραν του εκλεγέντα, υποψήφιος του κόμματος.

[40] Άρθρο 25 Ν. 345/1976, όπως ισχύει –στο εξής: Κώδικας του ΑΕΔ.

[41] Στρεφόμενη κατά του εκλεγέντος βουλευτή Π. Δημητριάδη, της αναπληρωματικής Α. Πετροπούλου, αλλά και του επικεφαλής του συνδυασμού Β. Στίγκα, που τελικά επέλεξε άλλη έδρα (εκείνη του Β2 Δυτικού Τομέα Αθηνών).

[42] Κ. Μποτόπουλος, *Η αποκάλυψη των Σπαρτιατών*, Syntagma Watch 04.09.2023.

[43] Όπως ισχυρίστηκε ο Σπ. Βλαχόπουλος, *Το ένα λάθος δεν διορθώνεται με μεγαλύτερο. Όχι άλλους Σπαρτιάτες και Αθηναίους*, Τα ΝΕΑ 26.06.2023. Έτσι και ο Ξ. Κοντιάδης, *Η μαχόμενη Δημοκρατία και οι Σπαρτιάτες*, Τα ΝΕΑ 09-10.09.2023: *«κατά τη γνώμη μου [...] δεν μπορεί να θεμελιωθεί στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο επιγενόμενο ασυμβίβαστο που θα συνεπαγόταν την ακύρωση της εκλογής»*.

οδηγούσα σε έκπτωση. Για τους ίδιους λόγους, δεν πρόκειται για –μη επιτρεπόμενο– «*επανέλεγχο της κρίσης του Αρείου Πάγου (περί συμμετοχής κομμάτων) στις εκλογές*» και –επίσης μη επιτρεπτή– κρίση για ένα «*προηγούμενο στάδιο, την ανακήρυξη των συνδυασμών, το οποίο δεν υπόκειται στον έλεγχο του εκλογοδικείου*»[44]. Η μεν «προδικασία», στον βαθμό που επηρεάζει τη νομιμότητα εκλογής, ελέγχεται παγίως από το ΑΕΔ[45], η δε άσκηση πραγματικής ηγεσίας από τον Η. Κασιδιάρη είχε καθοριστική επιρροή στο εκλογικό αποτέλεσμα, άρα, στον βαθμό που ήταν παράνομη, στη νομιμότητα της εκλογής, ασχέτως του τι είχε αποφανθεί το Α1 Τμήμα του Αρείου Πάγου σχετικά με τη συμμετοχή στις εκλογές. Με δυο λόγια: το αρμόδιο Τμήμα του Αρείου Πάγου είναι, δυνάμει του εκλογικού νόμου, το «δικαστήριο των συνδυασμών», ενώ το ΑΕΔ είναι, δυνάμει του άρθρου 100 του Συντάγματος, το «δικαστήριο των εκλογών», με γενική αρμοδιότητα ελέγχου της νομιμότητάς τους.

Ούτε ισχύει ότι ο έλεγχος περί καταστρατήγησης της εκλογικής νομιμότητας, μέσω άσκησης από καταδικασμένο πρόσωπο «πραγματικής ηγεσίας», εκφεύγει της αρμοδιότητας του ΑΕΔ, γιατί δεν περιλαμβάνεται στους περιοριστικά αναφερόμενους στο άρθρο 58 του Συντάγματος λόγους που μπορούν να στηρίξουν εκλογικές ενστάσεις[46]. Η μια κατηγορία τέτοιων λόγων είναι τα υπό στενή έννοια κωλύματα του άρθρου 56 του Συντάγματος, η άλλη «οι παραβάσεις της εκλογικής διαδικασίας», στις οποίες, πέραν των «τυπικών» –κύρος ψηφοδελτίων, τρόπος διενέργειας των εκλογών κ.λπ.–, ανήκουν, κατά μείζονα μάλιστα λόγο, και οι «ουσιαστικές», οι σχετικές δηλαδή με το «κύρος των εκλογών» (άρθρο 58 του Συντάγματος, αλλά και τίτλος Δ Κεφαλαίου νόμου περί ΑΕΔ).

Η στέρεα[47] νομική ακολουθία που προτάθηκε στα δικόγραφα των ενστάσεων κι έγινε δεκτή στις αποφάσεις του ΑΕΔ είναι η εξής: το ΑΕΔ ελέγχει, για συγκεκριμένους λόγους, τη νομιμότητα των εκλογών (άρθρα 100 και 58 του Συντάγματος), με την άσκηση πραγματικής ηγεσίας από ένα καταδικασμένο για σοβαρά εγκλήματα πρόσωπο να αποτελεί εξεταζόμενο από το ΑΕΔ κριτήριο νομιμότητας της εκλογικής διαδικασίας (άρθρο 32 εκλογικού νόμου), η παράβαση του οποίου μπορεί να οδηγήσει σε ακύρωση εκλογής για τη διαφύλαξη του σεβασμού στη λαϊκή βούληση και στο κύρος των εκλογών (άρθρο 52 Συντάγματος)[48].

---

[44] Όπως ισχυρίστηκε ο Ακρ. Καϊδατζής, *Αναρμόδιο το Εκλογοδικείο να ελέγξει την ηγεσία κοινοβουλευτικού κόμματος*, constitutionalism.gr. Βλ. αντίκρουση από Κ. Μποτόπουλο, *Διάλογος με το συνάδελφο Ακρίτα Καϊδατζή επί του άρθρου του Αναρμόδιο το Εκλογοδικείο να ελέγξει την ηγεσία κοινοβουλευτικού κόμματος*, constitutionalism.gr.

[45] Όπως θύμισε ο πρ. Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, και του ΑΕΔ, Χρ. Γεραρής, Τα ΝΕΑ 14-16.04.2023, παραθέτοντας και την αντίστοιχη νομολογία: αποφάσεις 52/1985, 48/1989, 10/2000, 25/2001. Θα μπορούσαν να προστεθούν και οι 23/1993, 31/1994, 50/1997.

[46] Όπως ισχυρίστηκε, επανειλημμένα και εμφατικά, αλλά εσφαλμένα κατά τη γνώμη μου, καθώς και κατά την κρίση του ΑΕΔ, ο Χ. Τσιλιώτης, *Το ΑΕΔ και οι Σπαρτιάτες. Μια δύσκολη σχέση*, Syntagma Watch 23.05.2024, και *Η ultravires οριστική απόφαση του ΑΕΔ για τους Σπαρτιάτες ή αλλιώς πώς ένα Ανώτατο Δικαστήριο υπερβαίνει τη δικαιοδοσία του*, Syntagma Watch 11.06.2025.

[47] Υπέρ της αρμοδιότητας του ΑΕΔ και οι Ε. Βενιζέλος, συνέντευξη στο ραδιόφωνο του Σκάι, 27.06.2023· Κ. Χρυσόγονος, *Οι δυνατότητες του Εκλογοδικείου*, Τα ΝΕΑ 28.06.2023· Χ. Ανθόπουλος, *Τα κόμματα και η άμυνα της δημοκρατίας μετά τις εκλογές της 25ης Ιουνίου*, Τα ΝΕΑ 29.06.2023· Ν. Παπασπύρου, *Η θωράκιση του Κοινοβουλίου*, Τα ΝΕΑ 01-02.07.2023.

[48] Δεν έχει, συνεπώς, δίκιο η Ιφ. Καμτσίδου, *Η έκπτωση βουλευτών των Σπαρτιατών και η έκπτωση του πανεπιστημίου*, constitutionalism.gr, όταν ισχυρίζεται ότι «*το Εκλογοδικείο αναγνώρισε στον εαυτό του το ρόλο του επιδιαιτητή της πολιτικής αντιπαράθεσης*».

Ούτε δικαιολογείται, τέλος, από νομική και δημοκρατική άποψη, ο «φόβος του αποτελέσματος»[49], δηλαδή μια ακύρωση με βαριές συνέπειες (παραμερισμός εκλεγμένων βουλευτών για πρωτοφανέρωτους λόγους, κρίση περί δημοκρατικής καταστρατήγησης εκ μέρους ενός ολόκληρου κόμματος, πιθανή επανάληψη των εκλογών ή αλλαγή της σύνθεσης της Βουλής) να επικρατεί της υποχρέωσης –που κανονικά θα έπρεπε να είναι και «δίψα»– δημοκρατίας και νομιμότητας. Άλλο να προτιμάμε να μένουν οι εχθροί της δημοκρατίας εκτός παιχνιδιού με την ψήφο του λαού[50] κι άλλο να παραιτούμαστε από τα όπλα που δίνει το Σύνταγμα και ο νόμος για να φτάσουμε στο ίδιο –έστω εκ των υστέρων και μέσω δικαστηρίων– αποτέλεσμα. Το ότι λίγοι έδωσαν τον δικαστικό υπέρ της δημοκρατίας και της νομιμότητας αγώνα –μόνο σε 2 από τις 12 εκλογικές περιφέρειες στις οποίες εκλέχτηκαν «Σπαρτιάτες»– περιποιεί τιμή σε όσους αγωνίστηκαν, αλλά επέτρεψε, στις υπόλοιπες περιφέρειες[51], σε, κατά το ΑΕΔ, παράνομα εκλεγμένους να συνεχίζουν να βρίσκονται εντός Βουλής.

Πέραν της νομικής αιτιολογίας, τα γεγονότα στα οποία στηρίζονταν οι ενστάσεις είχαν ως χρόνο τέλεσης την προεκλογική περίοδο και ως επίκεντρο την έννοια του «προκαλύμματος»: οι «Σπαρτιάτες» ήταν προκάλυμμα για τον Η. Κασιδιάρη και τις ιδέες του και με αυτό τον τρόπο παραπλανήθηκε το εκλογικό σώμα και καταστρατηγήθηκε η εκλογική νομοθεσία. Ως βασικά αποδεικτικά στοιχεία παρουσιάστηκαν:

- Η ανάρτηση του Η. Κασιδιάρη, στις 9 Ιουνίου 2023, από τις φυλακές, στην οποία ανέφερε: «*Στις εκλογές της 25ης Ιουνίου θα ψηφίσω και θα στηρίξω με όλες μου τις δυνάμεις το κόμμα ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ, που θα εισέλθει δυναμικά στη βουλή και θα αποτελέσει την πιο ισχυρή εθνική αντιπολίτευση [...] Αφού απέκλεισαν με αντισυνταγματικό τρόπο τους ΕΛΛΗΝΕΣ, θα στηρίξω συνειδητά τους ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ που αποτελούν διαχρονικά και συμβολικά την πρώτη γραμμή των Ελλήνων στους αγώνες για την Ελευθερία*».
- Η, καθ' όλη την προεκλογική εκστρατεία, χρήση από τους «Σπαρτιάτες» φωτογραφιών και τσιτάτων του Η. Κασιδιάρη σε προεκλογικές συγκεντρώσεις και εκδηλώσεις.
- Η, καθ' όλη την προεκλογική εκστρατεία, ανάρτηση από τον Η. Κασιδιάρη δημοσιεύσεων με καθαρά πολιτικό και υποστηρικτικό των «Σπαρτιατών» περιεχόμενο και με προσωπικό-ηγετικό τόνο. Μιλούν από μόνες τους εκφράσεις όπως: «*Οι #ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ μπαίνουν στην εκλογική μάχη με πλήρη ψηφοδέλτια σε όλη την Ελλάδα, στελεχωμένα με άξιους ΕΛΛΗΝΕΣ αγωνιστές*» (11.06.2023)· «*Στις 25 Ιουνίου ψηφίζουμε #ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ για μια Ισχυρή Ελλά-*

[49] «*Θα θέλαμε να επαναληφθούν οι εκλογές;*» αναρωτιέται ο Σπ. Βλαχόπουλος, *Το ένα λάθος*, ό.π. «*Ο νομικισμός και ο πολιτικός βολονταρισμός δεν αποδυναμώνουν την εξτρεμιστική δεξιά... επιτρέπουν στους πολιτικούς εκφραστές της να εμφανίζονται ως διωκόμενοι από τη δημοκρατία*», ισχυρίζεται ο Ακρ. Καϊδατζής, *Αναρμόδιο το εκλογοδικείο*, ό.π., προβλέποντας μάλιστα ως «*σχεδόν βέβαιη απόρριψη της προσφυγής από το εκλογοδικείο*». Για συνέπειες που συνιστούν «*θεσμικό τραγέλαφο*» κάνει λόγο ο Χ. Τσιλιώτης, *Το ΑΕΔ και Σπαρτιάτες*, ό.π., ξεχνώντας ότι η νομιμότητα δεν οδηγεί ποτέ σε τραγέλαφο και ότι καμία συνέπεια δεν δικαιολογείται να ανοίγει δρόμο στην παρανομία. Για «*νομικά και πολιτικά προβλήματα τόσο από τη διεξαγωγή των εκλογών, όσο και, πολλώ μάλλον, την ανακατανομή των εδρών υπέρ των υπόλοιπων κομμάτων*» κάνει λόγο ο Ξ. Κοντιάδης, *Η μαχόμενη δημοκρατία*, ό.π.

[50] Όλοι οι θιασώτες της δημοκρατίας πιστεύω πως το προτιμούν –και πάντως προσωπικά το έγραψα δημόσια: «*Μόνο ο λαός μπορεί, με τη στάση και την ψήφο του, να μην αφήσει πρόσωπα και κόμματα που χτύπησαν πισώπλατα τη δημοκρατία να εμφανίζονται ξαφνικά ως υπερασπιστές της*». Κ. Μποτόπουλος, *Ασπίδα για τη Δημοκρατία*, ό.π.

[51] Παρότι, όπως θα δούμε στο τελευταίο τμήμα, αυτό το αποτέλεσμα θα μπορούσε να αποφευχθεί.

δα!» (15.06.2023), «*MRB – Σήμερα: "Οι #ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ φτάνουν το 3.5%!" Αυτό σημαίνει ότι θα μπούμε στη Βουλή και θα ανατρέψουμε όλη την πολεμική του συστήματος*» (20.06.2023)· «*Ο πόλεμος που μου κήρυξαν με έκανε σοφότερο και ισχυρότερο, η ώρα της μεγάλης νίκης πλησιάζει. Εμπρός #ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ και την Κυριακή 25 Ιουνίου παίρνουμε πίσω την Πατρίδα μας και την Ελευθερία μας!*» (22.06.2023)· «*Έχω δώσει τέσσερα χρόνια από τη ζωή μου στον αγώνα Υπέρ Πατρίδος. Η 25η Ιουνίου είναι μία ημέρα κρίσιμη για την έκβαση του και πρέπει όλοι να δώσουμε τον καλύτερό μας εαυτό […]Ήδη έχουμε πετύχει ένα μικρό θαύμα και έχουμε κάνει το σύστημα να τρέμει […]Έκαναν τα πάντα για να μας σταματήσουν και απέτυχαν παταγωδώς*» (24.06.2023)· «*Σήμερα συντελέστηκε ένας ανεπανάληπτος θρίαμβος των Ελλήνων που μάχονται Υπέρ Πατρίδος και ταυτόχρονα μία πρωτοφανής πανωλεθρία του συστήματος εξουσίας […] Χαιρετίζω αυτή τη νίκη ως ένας απλός αγγελιοφόρος της εθνικής ιδέας και αναφωνώ με υπερηφάνεια το Νενικήκαμεν*» (το βράδυ των εκλογών).

- Η δήλωση του Προέδρου των «Σπαρτιατών» κ. Στίγκα, επίσης το βράδυ των εκλογών, με την οποία ευχαριστούσε τον κ. Κασιδιάρη προσωπικά και τον χαρακτήριζε «*καύσιμο που μας έδωσε την ώθηση για να φτάσουμε σε αυτό το αποτέλεσμα*».

Λίγες μέρες μετά την κατάθεση των ενστάσεων, «άρχισαν τα όργανα» εντός της κοινοβουλευτικής ομάδας των «Σπαρτιατών», η δε κακόφωνη «συναυλία» έμελλε να διαρκέσει τουλάχιστον ως τη διάλυση της κοινοβουλευτικής ομάδας του κόμματος[52]. Στις 27 Ιουλίου, βουλευτής των «Σπαρτιατών» υποστήριξε, από το βήμα της Βουλής, την υποψηφιότητα Κασιδιάρη για τον Δήμο Αθηναίων, ο Πρόεδρος του κόμματος αντέδρασε –«*δεν είχα καθόλου γνώση […] επομένως οφείλω, εφόσον ενεργεί κάποιος αυτοβούλως, να πάρω κάποια μέτρα*»–, για να λάβει, το ίδιο βράδυ, απάντηση υπό τη μορφή επίσημης δήλωσης αποδοκιμασίας, υπογραφόμενη από 9 βουλευτές των «Σπαρτιατών». Τον Αύγουστο του 2023, και οι 11 βουλευτές στράφηκαν κατά του Προέδρου, συμβολικά –τον άφησαν μόνο στα έδρανα της Βουλής– και φραστικά –«*όποιος αναφέρεται σε τακτικές μαφιόζων είναι γιατί τις γνωρίζει και τις εφαρμόζει ο ίδιος*», μετά από δήλωση του Προέδρου ότι οι βουλευτές «*θέλουν να βάλουν χέρι στην κρατική χρηματοδότηση*». Την 31η Αυγούστου, ο Πρόεδρος έκανε τις διάσημες έκτοτε δηλώσεις για «Γκρικ Μάφια» και «Ντον Κορλεόνε» –χαρακτηρισμούς τους οποίους επιφύλαξε συλλήβδην στους βουλευτές του κόμματος «του».

Οι εξελίξεις αυτές, που διέθεταν «*όλα τα στοιχεία της πολιτικής φάρσας και συγχρόνως της θεσμικής τραγωδίας*»[53], είχαν και δύο σημαντικές πρακτικές συνέπειες: αποκάλυψαν ένα κόμμα χωρίς ηγεσία, ή μάλλον με έξωθεν ηγεσία, και προκάλεσαν την άμεση αντίδραση της Εισαγγελέως του Αρείου Πάγου: πρώτα κάλεσε τον Πρόεδρο των «Σπαρτιατών» για παροχή εξηγήσεων και, μετά την ήκιστα πειστική εκ μέρους του ανασκευή, κίνησε την ποινική διαδικασία για «εξαπάτηση ψηφοφόρων» (άρθρο 122 παρ. 2 του πδ 26/2012). Στις 25 Οκτωβρίου, λίγο μετά τη διεξαγωγή των δημοτικών εκλογών, στις οποίες έλαβε μέρος συνδυασμός υπό τον Η. Κασιδιάρη[54], η Εισαγγελέας

[52] Επήλθε στις 12 Ιουνίου 2025 με την κοινοποίηση στη Βουλή της απόφασης του ΑΕΔ περί έκπτωσης τριών βουλευτών των Σπαρτιατών. Πάντως η κοινοβουλευτική ομάδα είχε αρχίσει να «φυλλοροεί», μέσω αποσχίσεων και ανεξαρτητοποιήσεων, πολύ νωρίτερα.

[53] Κ. Μποτόπουλος, *Εμπαιγμός με περικεφαλαία,* Τα ΝΕΑ 06.09.2023.

[54] Η υποψηφιότητα κατέστη δυνατή λόγω της άρνησης της κυβέρνησης να ψηφίσει –κακώς, κατά τη γνώμη μου–

απέστειλε αίτημα στη Βουλή να δώσει άδεια εξέτασης των 11 βουλευτών[55] ως υπόπτων. Η Βουλή ήρε την ασυλία όλων στις 9 Νοεμβρίου και, στις 4 Απριλίου 2024, η Εισαγγελέας έδωσε παραγγελία για άσκηση ποινικής δίωξης.

Εξαιρετικά κρίσιμη υπήρξε η εκ μέρους της Εισαγγελέως ρητή και κατηγορηματική –με ασυνήθιστες για δικαστικό εκφράσεις, όπως *«η αλήθεια είναι», «στην πραγματικότητα»*– απόδοση βαρύτατων σχετικά με τον τρόπο εκλογής και λειτουργίας των «Σπαρτιατών» κατηγοριών: ότι είχαν «επιλεγεί» από τον Η. Κασιδιάρη, ότι αυτόν αναγνώριζαν ως «πραγματικό αρχηγό», ότι αυτός τους «καθοδηγούσε από τις φυλακές», ότι αποτελούσαν «μανδύα» του συγκεκριμένου προσώπου[56].

Αφού είχαν συμβεί όλα αυτά τα καταιγιστικά γεγονότα –μεταγενέστερα της κατάθεσης των ενστάσεων εκλογιμότητας αλλά απολύτως σχετικά με τον τρόπο εκλογής των «Σπαρτιατών»[57]– έλαβε χώρα, στις 28 Φεβρουαρίου 2024, η (αρχική, όπως έμελλε να αποδειχθεί) συζήτηση των δύο υποθέσεων ενώπιον του ΑΕΔ, με «ανοιχτή», αλλά θετική καταρχήν, εισηγητική έκθεση εκ μέρους των ορισθεισών Εισηγητριών[58]: *«η νόθευση της λαϊκής θέλησης κατά την προεκλογική περίοδο συνιστά εκλογική παράβαση η οποία, αν αποδειχθεί, επάγεται την ακύρωση της εκλογής»*. Κι ενώ διεξήχθησαν διασκέψεις και αναμένονταν οι αποφάσεις, στις 26 Νοεμβρίου 2024 δημοσιεύθηκαν οι υπ' αριθμ. 2/2024 και 3/2024 αποφάσεις του ΑΕΔ, σύμφωνα με τις οποίες αναβλήθηκε η έκδοση οριστικής απόφασης στις δύο υποθέσεις[59], προκειμένου να *«γνωστοποιηθεί στο Δικαστήριο με πιστοποιητικά από τις αρμόδιες εισαγγελικές Αρχές τυχόν ασκηθείσα κατά των καθ' ων ποινική δίωξη, καθώς και τα ουσιώδη στοιχεία της σχετικής δικογραφίας, τα οποία κρίνονται χρήσιμα προς διερεύνηση των κρινόμενων ενστάσεων»*. Η απόφαση κοινοποιήθηκε στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου και ορίστηκε νέα δικάσιμος στις 12 Φεβρουαρίου 2025.

Η αναβολή, για τους λόγους που προβλήθηκαν, ήταν όχι απλώς πρωτόγνωρη αλλά πολλαπλώς προβληματική[60]: η εκλογική δίκη είχε εντελώς διαφορετικό αντικείμενο –την έκπτωση λόγω παράνομης εκλογής– από την ποινική, στην οποία εξεταζόταν αν, δολίως και χωρίς να αφήνεται η παραμικρή αμφιβολία, είχε συντελεσθεί το αδίκημα της «εξαπάτησης ψηφοφόρων». Στον φάκελο της εκλογικής δίκης περιεχόταν πλήρες υλικό, ικανό να στηρίξει την εκλογική παράβαση, με αναφορές και σε σχετικά με αυτήν στοιχεία από την παράλληλα εξελισσόμενη

ανάλογο με των βουλευτικών εκλογών «κόφτη δημοκρατικότητας». Βλ. Κ. Μποτόπουλος, *Από τους Σπαρτιάτες στο Δήμο Αθηναίων,* Liberal 28.07.2023· *Η συμμετοχή στις δημοτικές εκλογές προσώπου καταδικασμένου για εγκλήματα κατά της δημοκρατίας,* Syntagma Watch 13.09.2023· και *Βαρύ δημοκρατικό λάθος,* K Report 18.09.2023. Έτσι και ο Ν. Αλιβιζάτος, *Περί εκλογιμότητας,* ό.π. Το ΠΑΣΟΚ είχε καταθέσει τροπολογία στη Βουλή για την καθιέρωση τέτοιας διάταξης και για τις τοπικές εκλογές.

[55] Εξαιρέθηκε ο Β. Στίγκας, ο οποίος είχε προβεί στις καταγγελίες. Ως ηθικός αυτουργός κλήθηκε ο Η. Κασιδιάρης.

[56] Βλ. αναλυτικά, Κ. Μποτόπουλος, *Τρεις διώξεις για τους Σπαρτιάτες,* Syntagma Watch 27.10.2023.

[57] Επίκληση τους έγινε στα υποβληθέντα μετά την επ' ακροατηρίου συζήτηση Υπομνήματα των αιτούντων διαδίκων.

[58] Είναι αξιοσημείωτο ότι στην 13μελή σύνθεση του ΑΕΔ, με Πρόεδρο την τότε Πρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας κα Ε. Νίκα, δεν υπήρχε ούτε ένας άνδρας ανάμεσα στα τακτικά μέλη. Στις υποθέσεις των Σπαρτιατών τη θέση της αυτοεξαιρεθείας, λόγω συμμετοχής της στη δίκη της Χρυσής Αυγής Προέδρου του Αρείου Πάγου πήρε ένας (άνδρας) Αντιπρόεδρος ίδιου δικαστηρίου.

[59] Με μειοψηφία ενός δικαστή που θεώρησε ότι *«με βάση το σύνολο των στοιχείων της ένδικης υπόθεσης και λαμβάνοντας υπόψη και την καθυστέρηση που θα δημιουργηθεί [...] δεν συντρέχει περίπτωση αναβολής»*.

[60] Έτσι και ο Χ. Τσιλιώτης, *ΑΕΔ και Σπαρτιάτες,* ό.π.

ποινική διαδικασία, ενώ ήταν απολύτως αμφίβολο αν, στην ορισθείσα νέα δικάσιμο, θα είχαν ολοκληρωθεί όλα τα στάδια της ποινικής δίκης. Και πράγματι, όταν έλαβε χώρα η «δεύτερη συζήτηση», ο ποινικός κύκλος δεν είχε ολοκληρωθεί: είχε εκδοθεί μεν αθωωτική απόφαση του Μονομελούς Εφετείου Πλημμελημάτων[61], εναντίον της οποίας, όμως, ασκήθηκε, στις 29 Μαΐου, έφεση από τον Εισαγγελέα Εφετών[62]. Η έφεση δεν έχει ακόμα εκδικασθεί, χωρίς, ωστόσο, να αποφασιστεί νέα αναβολή από το ΑΕΔ[63].

Μεταξύ της απόφασης περί αναβολής για «κρείσσονες αποδείξεις» και της δεύτερης, και τελικής, συζήτησης ενώπιον του ΑΕΔ[64], συνέβησαν δύο εξαιρετικά σημαντικά και με καθοριστική επιρροή στην εκλογική δίκη γεγονότα:

- Εκδόθηκε, στις 24 Απριλίου 2024, η υπ' αριθμ. 1/2024 απόφαση του Α1 Πολιτικού Τμήματος του Αρείου Πάγου, με την οποία απαγορεύτηκε η συμμετοχή των «Σπαρτιατών» στις ευρωεκλογές, για λόγους και ενέργειες που σχετίζονται ή έλαβαν χώρα κατά τις βουλευτικές εκλογές της 25ης Ιουνίου 2023. Στην απόφαση λέγεται ότι *«ο κ. Κασιδιάρης οργάνωσε τον προεκλογικό αγώνα των Σπαρτιατών παρότι κρατούμενος»*, *«καταδεικνύεται ότι ο Κασιδιάρης ήταν ο πραγματικός αρχηγός του κόμματος "Σπαρτιάτες" το οποίο υποκαθιστά τη "Χρυσή Αυγή"»*, *«αποδεικνύεται η κατ' ενιαίο τρόπο εκφρασμένη βούληση του Η. Κασιδιάρη να ασκεί διοίκηση στο εν λόγω κόμμα, να τοποθετεί εικονική ηγεσία αλλά και να διαθέτει τον ηγετικό ρόλο προς το εκλογικό σώμα»*, *«προέκυψε σαφώς ότι ο κ. Κασιδιάρης ασκεί από τη φυλακή την πραγματική ηγεσία των "Σπαρτιατών", τουλάχιστον από τις 08.06.2023»*, δηλαδή από το ξεκίνημα της προεκλογικής εκστρατείας του Ιουνίου 2023. Ήταν σαν, αναδρομικά, το «δικαστήριο των συνδυασμών» να κατάλαβε ότι κακώς είχε επιτρέψει στους «Σπαρτιάτες» να λάβουν μέρος στις εκλογές του Ιουνίου του 2023.
- Ελήφθη, στις 15.01.2025, η απόφαση της Βουλής των Ελλήνων, με 267 ψήφους υπέρ, 15 κατά και 5 «παρών», για διακοπή χρηματοδότησης των «Σπαρτιατών». Ως γενικό, νομοθετικά προβλεπόμενο, μέτρο η διακοπή είχε κριθεί συνταγματική με την απόφαση 518/2015 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, ειδικά δε για τους «Σπαρτιάτες» στηρίχθηκε σε λόγους που ανέτρεχαν επίσης στον τρόπο συμμετοχής τους στις εκλογές της 25ης Ιουνίου 2023: σχέση του κόμματος και των επιμέρους υποψηφίων του με τον Η. Κασιδιάρη, καταδίκη του τελευταίου για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση, χρήση των «Σπαρτιατών» από τον κ. Κασιδιάρη ως «προκαλύμματος», εξαπάτηση των εκλογέων

[61] Με την αιτιολογία ότι *«δεν αποδείχθηκε εξαπάτηση»*, *«δεν μπορεί κανείς να πει ότι οι ψηφοφόροι δεν ήξεραν τι έκαναν»* και *«δεν υπάρχουν στοιχεία εκλογέων ή έστω ο αριθμός των εκλογέων που υποτίθεται ότι εξαπατήθηκαν»*. Βλ. κριτική του Χ. Τσιλιώτη, *Η αθωωτική απόφαση του Μονομελούς Εφετείου Πλημμελημάτων Αθηνών για τους Σπαρτιάτες βουλευτές. Στερνή μου γνώση να σε είχα πρώτα*, Syntagma Watch 20.05.2025.

[62] Με βασικά επιχειρήματα ότι *«τα στοιχεία που περιέχονταν στο κατηγορητήριο αποδείχθηκαν με σαφήνεια και πληρότητα»*, ότι ο Η. Κασιδιάρης *«σαφώς ασκούσε την πραγματική ηγεσία»*, ότι υπήρξαν ψηφοφόροι, στις εκλογικές περιφέρειες Β΄ Πειραιώς και Β΄ Θεσσαλονίκης που στράφηκαν κατά του κύρος της εκλογής βουλευτών των Σπαρτιατών στις συγκεκριμένες περιφέρειες και ότι *«η κρίση του δικαστηρίου ότι δεν επήλθε παραπλάνηση του εκλογικού σώματος εκ του γεγονότος ότι πίσω από το κόμμα Σπαρτιάτες υποκρυπτόταν ο Η. Κασιδιάρης δεν αποδεικνύεται από τα γεγονότα»*.

[63] Στις τελικές αποφάσεις, το ΑΕΔ θεώρησε ότι *«με βάση τα αποδεικτικά μέσα που έχουν ήδη προσκομιστεί σχημάτισε επί της ουσίας πλήρη δικανική κρίση»* –κάτι που θα μπορούσε να είχε πει και μετά την πρώτη συζήτηση.

[64] Στη δεύτερη συζήτηση Προέδρος ήταν πλέον ο νέος Προέδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας Μ. Πικραμένος.

και αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος, ειδική αναφορά στην προαναφερθείσα υπ' αριθμ. 1/2024 απόφαση του Α1 Πολιτικού Τμήματος του Αρείου Πάγου, με την οποία απαγορεύτηκε η συμμετοχή των «Σπαρτιατών» στις ευρωεκλογές του 2024.

Με βάση όλα αυτά τα γεγονότα, το κλίμα μεταβλήθηκε πλήρως σε σχέση με την εποχή της κατάθεσης των ενστάσεων εκλογιμότητας: η απόφαση περί έκπτωσης έμοιαζε πλέον παραπάνω από πιθανή. Αρκεί το ΑΕΔ να τολμούσε –όπως και τόλμησε.

IV. ΟΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Με τις πανομοιότυπες αποφάσεις 9/2025, για την έδρα της Β΄ Πειραιώς, και 10/2025, για τις δύο έδρες της Β΄ Θεσσαλονίκης[65], που αμφότερες δημοσιεύθηκαν στις 7 Ιουλίου 2025, με τον Πρόεδρο του ΑΕΔ να έχει δημοσιοποιήσει περίληψή τους στις 10 Ιουνίου, το ΑΕΔ έγραψε ιστορία: ακύρωσε την εκλογή τριών βουλευτών των «Σπαρτιατών»· δικαίωσε τον υπέρ της δημοκρατίας αγώνα που κάποιοι, λίγοι στην αρχή, έδωσαν[66]· θεώρησε ότι έλαβε χώρα εκλογική παράβαση συνιστάμενη στην εξαπάτηση των εκλογέων λόγω άσκησης της πραγματικής ηγεσίας ενός κόμματος από άλλο πρόσωπο από αυτό που εμφανιζόταν ως ηγέτης του· αποδέχθηκε την ύπαρξη ενός «δημοκρατικού κωλύματος» που πηγάζει ευθέως από την υπέρ της δημοκρατίας λειτουργία των κομμάτων (άρθρο 29 παρ. 1 Συντάγματος) και την αρχή της ελεύθερης και ανόθευτης έκφρασης της λαϊκής θέλησης (άρθρο 52 Συντάγματος)[67].

Όλα αυτά τα πολύ σημαντικά δεν σημαίνουν, πάντως, ότι όλες οι επιμέρους αποφάνσεις ήταν ορθές. Ας τις δούμε μία-μία:

ΑΠΟΦΑΝΣΗ ΠΡΩΤΗ: (ΟΡΙΣΤΙΚΗ) ΚΑΤΑΦΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ «ΚΟΦΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ»

Μετά τον Άρειο Πάγο, ενεργούντα ως «δικαστήριο των συνδυασμών» (αποφάσεις 8/2023 και 95/2023), το ΑΕΔ σφράγισε, ως «δικαστήριο των εκλογών» αλλά και ως ανώτατο δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε κανένα ένδικο μέσο, τη συμφωνία προς το Σύνταγμα της διάταξης με την οποία προστέθηκε στον εκλογικό νόμο ο «κόφτης δημοκρατικότητας».

Κατά το ΑΕΔ, το μεν κριτήριο της ποινικής καταδίκης προσώπων που παίζουν ηγετικό

[65] Η έκπτωση του Προέδρου των Σπαρτιατών, ο οποίος, στο πλαίσιο του «αρχηγικού του δικαιώματος» είχε θέσει υποψηφιότητα και στη Β΄ Θεσσαλονίκης, χωρίς ωστόσο τελικά να καταλάβει την έδρα αυτή, είναι, αν μη τι άλλο, εντελώς πρωτότυπη, αφού συνιστά έκπτωση από έδρα που δεν κατεχόταν και συγχρόνως εμφανίζει τους Σπαρτιάτες να έχουν κερδίσει 2 έδρες σε μια εκλογική περιφέρεια στην οποία είχαν κερδίσει μια.

[66] Όπως ορθά υπενθύμισε σε ανάρτηση του του, στις 10 Ιουνίου 2025, ο βουλευτής και συνταγματολόγος Π. Δουδωνής. Αντίθετα, ο Χ. Κουρουνδής, σε δική του ανάρτηση, επίσης στις 10 Ιουνίου 2025, θεωρεί ότι η *«απόφαση δεν συνιστά δημοκρατική νίκη, όπως εκείνη του Ποινικού Εφετείου που καταδίκασε την ηγεσία και τα μέλη της Χρυσής Αυγής»*, επειδή *«η νομοθετική πρόβλεψη για μη ανακήρυξη υποψηφίων βουλευτών με κριτήριο την ύπαρξη εικονικής ηγεσίας ενός κόμματος ήταν εξαρχής πολλαπλώς προβληματική»*. Άτοπη, κατά τη γνώμη μου, συλλογιστική: άλλο το ιστορικό ίχνος μιας απόφασης και άλλη η νομοθετική βάση επί της οποίας στηρίχθηκε, πόσο μάλλον όταν η βάση αυτή κρίθηκε συνταγματική κι υπήρξε αποτελεσματική.

[67] Κ. Μποτόπουλος, *Ιστορική απόφαση με δύο συζητήσιμες πτυχές,* Τα ΝΕΑ 11.06.2025.

ρόλο *«δικαιολογεί τον αποκλεισμό, διότι δεν μπορεί να απαιτηθεί από το κράτος να αναμένει αμετάκλητη δικαστική απόφαση πριν επέμβει μέχρις ότου ένα κόμμα να αναλάβει την εξουσία και αρχίσει να λαμβάνει πολιτικά μέτρα ασύμβατα με τις απαιτήσεις του Συντάγματος και της δημοκρατίας»*. Χωρίς να εκφράζεται ευθέως για τη σχέση αποκλεισμού προσώπου (που απαιτεί, κατά το Σύνταγμα, αμετάκλητη καταδίκη) και αποκλεισμού κόμματος (για την οποία αρκεί, κατά νόμο, καταδίκη σε οποιοδήποτε βαθμό προσώπου με ηγετικό ρόλο), το δικαστήριο εστιάζει στο θεμελιώδες κριτήριο της νομοθετικής ρύθμισης, δηλαδή στη σχέση κόμματος-δημοκρατίας[68]. Εν σχέσει δε με το κριτήριο της «πραγματικής ηγεσίας», το δικαστήριο χαρακτηρίζει την απαγόρευση ως όχι απλώς *«σύμφωνη με τις συνταγματικές αρχές του κράτους δικαίου και της διαφάνειας»*, αλλά *«επιβεβλημένη λόγω του σκοπού που επιδιώκει ο νομοθέτης»*. Και τούτο γιατί μόνο έτσι, δηλαδή με εξέταση, πέραν του «τυπικού κριτηρίου», του ποιος είναι ο πραγματικός («υπό τον μανδύα») αρχηγός ενός κόμματος, μπορεί να αντιμετωπισθεί ο κίνδυνος να *«καταστεί έωλο»* το περιεχόμενο του υπέρ της δημοκρατίας φραγμού και *«να παρακαμφθεί ο σκοπός του νόμου και η ρύθμισή του»*. Η άμεση αυτή, εξάλλου, σχέση με τη διαφύλαξη της δημοκρατίας θωρακίζει τη νομιμότητα της ρύθμισης όχι μόνο στο πλαίσιο του ελληνικού Συντάγματος αλλά και της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, την οποία θυμίζει επίσης το ΑΕΔ[69].

ΑΠΟΦΑΝΣΗ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΥΠΑΓΩΓΗ ΤΗΣ «ΕΞΑΠΑΤΗΣΗΣ ΕΚΛΟΓΕΩΝ» ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΒΑΣΕΙΣ

Με τη χρήση της έννοιας της «εξαπάτησης» για τη στοιχειοθέτηση του λόγου έκπτωσης, το ΑΕΔ δεν κάνει αδόκιμη εφαρμογή ή λογικό άλμα, όπως ισχυρίστηκαν ορισμένοι αναλυτές[70]. Και τούτο γιατί είναι άλλο η «εξαπάτηση» ως ποινικό αδίκημα και άλλο η «εξαπάτηση» ως πραγματικό γεγονός που στοιχειοθετεί «παράβαση εκλογικής διαδικασίας», η οποία αποτελεί ένα από τα κατά το Σύνταγμα (άρθρο 58) κριτήρια για να μπορέσει να προβεί το ΑΕΔ σε έκπτωση εκλεγέντος βουλευτή. Λόγω αυτής ακριβώς της διάστασης εννοιών, θα μπορούσε άνετα το ΑΕΔ να μην έχει αναβάλει την «υπόθεση των Σπαρτιατών» μετά την πρώτη συζήτησή της, ενώ θεμιτά από νομική άποψη,

[68] Υπ' αυτή την έννοια δεν χρειάζεται η αναφορά, που υπήρχε και στις αποφάσεις 8/2023 και 95/2023 του Α Τμήματος του Αρείου Πάγου, στο *«μη δογματικώς άτοπο να μπορεί ένα άτομο να ψηφίζει ή να εκλέγεται επειδή δεν έχει καταδικαστεί αμετάκλητα με δικαστική απόφαση για κάποια αδικήματα, αλλά να μη μπορεί να αποτελέσει αρχηγό ή ηγέτη κάποιου κόμματος»*, αφού η το άρθρο 102 του ν. 5019/2023 δεν αναφέρεται, όπως έκανε η ρύθμιση του άρθρου 94 του. 4804/2021, στον *«αποκλεισμό προσώπων από την ηγεσία λόγω έλλειψης δημοκρατικών προσόντων»* αλλά στον *«αποκλεισμό κομμάτων λόγω έλλειψης δημοκρατικών προσόντων των ηγετών τους»*.

[69] Με αναφορά αποκλειστικά των «τουρκικών αποφάσεων» *United Communist Pary vs Turkey* (1989), *Party for a Democratic Society and others vs. Turkey* (2010), *Yazar and others vs. Turkey* (2002), *Refah Partisi vs. Turkey* (2003). Η θεμελιώδης πάντως απόφαση του ΕΔΔΑ ως προς τους επιτρεπτούς περιορισμούς της κομματικής δράσης για λόγους δημοκρατικότητας είναι η *Herri Batasuna vs. Spain,* 2009.

[70] Ξ. Κοντιάδης, *Τα σφάλματα της απόφασης για τους Σπαρτιάτες,* ανάρτηση στις 10 Ιουνίου· Δ. Ελευθεράτος, *Όταν ένα δικαστήριο θεωρεί «περιττές» τις επαναληπτικές εκλογές,* Kommon 14.06.2025· Θ. Ξηρός, *Οι Σπαρτιάτες στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο. Ακύρωση ανακήρυξης βουλευτών, πλήρης και ελλείπουσα σύνθεση της Βουλής, επανάληψη της ψηφοφορίας και επαναληπτική εκλογή,* constitutionalism. gr.

αλλά εκθέτοντας τον εαυτό του, το ίδιο δικαστήριο «αγνόησε»[71] την εν τω μεταξύ εκδοθείσα εφετειακή απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, καθώς και την κατ' αυτής άσκηση έφεσης.

Στην εκλογική δίκη, η «εξαπάτηση» είναι κρίσιμος κρίκος για ανάδειξη της «παράβασης» που οδηγεί στην έκπτωση, με τον ίδιο τρόπο, όπως θα δούμε αμέσως πιο κάτω, που η «πραγματική ηγεσία» προσφέρει κρίσιμα στοιχεία για τη στοιχειοθέτηση της «μη δημοκρατικότητας».

Η συλλογιστική του ΑΕΔ στις σχολιαζόμενες αποφάσεις είναι εντελώς παρεμφερής με εκείνη που, σε θεωρητικό επίπεδο, αναπτύχθηκε στο παρόν άρθρο και, σε δικηγορικό επίπεδο, υποστηρίχθηκε με τα δικόγραφα των ενστάσεων κατά των «Σπαρτιατών»: το ΑΕΔ έχει όχι απλώς αρμοδιότητα αλλά καθήκον να διασφαλίζει τη γνήσια έκφραση της λαϊκής βούλησης κατά το άρθρο 52 του Συντάγματος, της οποίας ενδεχόμενη «νόθευση», εφόσον αποδειχθεί και εφόσον θα δημιουργούσε αμφιβολία περί του τελικού αποτελέσματος των εκλογών, συνιστά εκλογική παράβαση, που έχει ως συνέπεια την ακύρωση της εκλογής βουλευτή που εξελέγη με αυτό τον τρόπο. Στη γενικότητά του αυτός ο συλλογισμός είναι αυτονόητος με βάση τη νομοθεσία (Κώδικας του ΑΕΔ, ιδίως άρθρο 32) και τη νομολογία (αποφάσεις 11/2020, 10/2010, 2/2000 του ΑΕΔ, τις οποίες αναφέρει η απόφαση, αλλά και πολλές άλλες). Το κρίσιμο νέο στοιχείο συνίσταται στη στοιχειοθέτηση της «νόθευσης» μέσω της εισαχθείσας το 2023 έννοιας της «πραγματικής ηγεσίας».

ΑΠΟΦΑΝΣΗ ΤΡΙΤΗ: ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ «ΕΞΑΠΑΤΗΣΗΣ» ΜΕΣΩ ΤΗΣ «ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΗΓΕΣΙΑΣ»

Η «πραγματική ηγεσία» εκ μέρους καταδικασμένου προσώπου συνιστά λόγο αποκλεισμού κόμματος από τις εκλογές, βάσει του άρθρου 102 του ν. 5019/2023, δεν συνιστά όμως αυτοτελή λόγο έκπτωσης εκλεγμένου βουλευτή. Αυτό που χρειάζεται, για να έχει τη δυνατότητα το ΑΕΔ να ακυρώσει εκλογή, είναι, όπως λέει η σχολιαζόμενη απόφαση, *«η υποκρυπτόμενη πραγματική ηγεσία»* να οδηγεί σε *«συγκάλυψη»,* η οποία, με τη σειρά της, να οδηγεί στην (στοιχειοθετούσα κώλυμα εκλογιμότητας) *«παραπλάνηση του εκλογικού σώματος».*

Οι εκλογείς εξαπατήθηκαν όχι γιατί, όπως ισχυρίστηκαν ορισμένοι αναλυτές[72], δεν γνώριζαν ή δεν μπορούσαν να γνωρίζουν ότι «πίσω από τους Σπαρτιάτες βρισκόταν ο Κασιδιάρης», αλλά γιατί το γεγονός ότι πίσω από τους Σπαρτιάτες βρισκόταν ο Κασιδιάρης επηρέασε το κύρος και την εγκυρότητα των εκλογών. Για το ότι δε πίσω από τους Σπαρτιάτες βρισκόταν ο Κασιδιάρης, οι σχολιαζόμενες αποφάσεις βρίσκουν και παραθέτουν, στηριζόμενες σε στοιχεία που περιέχονταν στα δικόγραφα των ενστάσεων αλλά και άντλησαν από την ποινική διαδικασία, πολλές, ίσως υπερβολικά πολλές[73]: τη σχέση των «Σπαρτιατών» με προηγούμενους σχηματισμούς στους οποίους ανήκαν τα ίδια πρόσωπα· τη μη *«αξιόλογη πολιτική δράση»* των «Σπαρτιατών» ως τη στιγμή της ανακήρυξης των συνδυασμών που θα συμμετείχαν στις εκλογές του Ιουνίου 2023· τον

[71] Όπως σημειώνει ο Ξ. Κοντιάδης, *Τα σφάλματα,* ό.π. Η «αγνόηση», πάντως, δεν αποδίδει πλήρως την πραγματικότητα, καθώς το δικαστήριο «έλαβε υπόψη» και στοιχεία που περιλαμβάνονταν στην ποινική δικογραφία, χωρίς ωστόσο αυτά να έχουν καθοριστική επιρροή στην κρίση του.

[72] Δ. Ελευθεράτος, Θ. Ξηρός, ό.π., (υποσημ. 69), Χ. Τσιλιώτης (υποσημ. 45).

[73] Περιττεύουν οι εκτενείς αναφορές στο κόμμα Έλληνες και τη Χρυσή Αυγή.

«καθοδηγητικό ρόλο» του Η. Κασιδιάρη καθ' όλη την προεκλογική εκστρατεία, τις εμφανίσεις και αναρτήσεις του, την ταύτιση της φυσιογνωμίας και των ιδεών του με το προεκλογικό υλικό και την εν γένει φυσιογνωμία των «Σπαρτιατών»· τις επισκέψεις υποψηφίων βουλευτών και στελεχών των «Σπαρτιατών» στις φυλακές Δομοκού· επιγενόμενα των εκλογών γεγονότα, όπως η στήριξη των βουλευτών των «Σπαρτιατών» στον Η. Κασιδιάρη για τον Δήμο Αθηναίων, η αμφισβήτηση του επίσημου αρχηγού μέσα στη Βουλή και η «αναγνώριση» του ηγετικού ρόλου του Η. Κασιδιάρη από τους εκλεγμένους βουλευτές. Από όλα αυτά συνάγεται, χωρίς, κατά το Δικαστήριο, *«καμία αμφιβολία»*[74], τόσο η εκ μέρους του Η. Κασιδιάρη, και μάλιστα *«εξαρχής»,* άσκηση πραγματικής ηγεσίας σε ένα κόμμα με το οποίο επισήμως δεν είχε σχέση, όσο και η επιρροή αυτής της ηγεσίας στο εκλογικό αποτέλεσμα.

ΑΠΟΦΑΝΣΗ ΤΕΤΑΡΤΗ: ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΠΤΩΣΗΣ ΣΤΙΣ ΔΥΟ ΜΟΝΟ ΕΔΡΕΣ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΥΠΟΒΛΗΘΗΚΑΝ ΕΝΣΤΑΣΕΙΣ

Εδώ αρχίζουν τα προβλήματα.

Είναι αλήθεια ότι, σε ένα κράτος δικαίου, η υποστήριξη προσωπικών αλλά και δημοκρατικών συμφερόντων δεν αποτελεί μόνο δικαίωμα αλλά και ευθύνη όλων των πολιτών και ιδίως όσων επιθυμούν να «βρουν το δίκιο τους», άρα η όποια αμέλεια ή αδιαφορία υποψηφίων και εκλογέων είναι λογικό να έχει έννομες συνέπειες. Όμως, στη συγκεκριμένη περίπτωση, το ΑΕΔ δεν είχε απλώς δυνατότητα αλλά υποχρέωση επανορθωτικής δράσης: το άρθρο 29 του Κώδικά του ορίζει ότι *«εάν η επιδιωκόμενη από ένσταση ακύρωση ανακήρυξης βουλευτή δύναται να έχει έννομες συνέπειες στην ανακήρυξη βουλευτών σε άλλη ή άλλες εκλογικές περιφέρειες από εκείνη του καθ' ου η ένσταση, τότε ο εισηγητής της υπόθεσης υποχρεούται να μεριμνήσει για την κοινοποίηση αντιγράφου στον βουλευτή της άλλης εκλογικής περιφέρειας, η ανακήρυξη του οποίου μπορεί να επηρεασθεί […] Την ίδια υποχρέωση έχει το Δικαστήριο και κατά τη συζήτηση και μετ' αυτήν προ της εκδόσεως οριστικής αποφάσεως, εάν ήθελε κρίνει ότι συντρέχει λόγος εφαρμογής».* Ρητή προς την ίδια κατεύθυνση είναι και η διάταξη της παρ. 4 του άρθρου 32 του Κώδικα του ΑΕΔ: *«Εις την περίπτωσίν η ακύρωσις της ανακηρύξεως βουλευτών συνεπιφέρει εννόμους συνεπείας και επί ανακηρύξεως βουλευτών και εις άλλην ή άλλας εκλογικά περιφερείας, το Δικαστήριο υποχρεούται να απαγγείλει και τας συνεπείας αυτάς…»*

Με τις σχολιαζόμενες αποφάσεις, το ίδιο το ΑΕΔ έκρινε κατ' ουσίαν ότι συνέτρεχε τέτοιος λόγος *«επέκτασης»,* αναφέροντας ρητά ότι *«η περίπτωση της εξαπάτησης εκλογέων»,* την οποία θεώρησε αποδεδειγμένη, *«αφορά το σύνολο της επικράτειας και όλες τις εκλογικές περιφέρειες στις οποίες έχουν ανακηρυχθεί βουλευτές του εν λόγω κόμματος»* (των «Σπαρτιατών»). Πώς άραγε, μετά από αυτή την κρίση, οδηγείται, στην αμέσως επόμενη φράση, στο συμπέρασμα ότι *«για τις λοιπές περιφέρειες»* –αυτές στις οποίες δεν υποβλήθηκαν ενστάσεις– *«οι εκλογές έχουν καταστεί*

[74] Κάτι που δικαιολογεί και την μη εκ νέου αναβολή της εκλογικής δίκης, παρά το ότι δεν είχε ολοκληρωθεί η ποινική διαδικασία. Η «αυτοκριτική», πάντως, του δικαστηρίου βρίσκεται στη φράση *«η κρίση του ποινικού δικαστηρίου δεν δεσμεύει, υπό μορφή δεδικασμένου, την κρίση και του Δικαστηρίου τούτου»* –κάτι που ίσχυε και κατά την πρώτη συζήτηση…

οριστικές και αμετάκλητες»; Επί *«κωλύματος γενικής εμβέλειας»,* η τύχη –ή μια ολιγωρία που θα μπορούσε, όμως, να είχε καλυφθεί– αποφάσισε για το ποιοι θα μείνουν στη Βουλή και ποιοι θα εκπέσουν[75]; Ή μήπως μετά την τόλμη –της έκπτωσης– άρχισε να πρυτανεύει ο φόβος –των εκλογών και της εν γένει αναπλήρωσης; Γιατί αυτό το πρόβλημα είναι βέβαιο ότι εξαρχής ταλάνιζε το Δικαστήριο: πώς θα αναπληρώνονταν οι εκπεσόντες βουλευτές;

ΑΠΟΦΑΝΣΗ ΠΕΜΠΤΗ: ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΑΝΑΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ

Η χρήση από το δικαστήριο, και μάλιστα σχεδόν χωρίς αιτιολόγηση, της έννοιας των «περιττών» εκλογών σοκάρει από πολλές απόψεις. Σε μια δημοκρατία, οι εκλογές, όταν έρθει η ώρα τους, δεν είναι ποτέ «περιττές». Δεν έχει καμία επιρροή ούτε η συγκυρία, ούτε οι όποιες πολιτικές συνέπειες. Η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας απαιτεί προσφυγή στη λαϊκή ψήφο κάθε φορά που χρειάζεται[76] –και χρειάζεται όταν μια έδρα μένει κενή λόγω έκπτωσης βουλευτή και δεν υπάρχει αναπληρωματικός του από το ίδιο κόμμα ή το κώλυμα αφορά σε όλους τους υποψηφίους ενός κόμματος.

Ούτε το νόημα της παρ. 3 του άρθρου 32 του Κώδικα του ΑΕΔ είναι αυτό που του αποδίδει το Δικαστήριο: η επανάληψη των εκλογών μπορεί, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, να θεωρηθεί «περιττή», μόνο όταν η αναπλήρωση εκπεσόντος βουλευτή μπορεί να γίνει με άλλο –«αυτόματο»– τρόπο (π.χ. με την είσοδο στη θέση εκπεσόντος του πρώτου αναπληρωματικού του), όχι ως λόγος «αποφυγής» της αναπλήρωσης. Η αναπλήρωση είναι κανόνας, η δε νέα ψηφοφορία είναι ο κανόνας για την αναπλήρωση –ειδικά, όπως συνέβη στην προκείμενη περίπτωση, στην οποία η ακύρωση της εκλογής έγινε λόγω *«αμφιβολίας ως προς το τελικό αποτέλεσμα της ψηφοφορίας»* (παρ. 2 άρθρου 32 Κώδικα ΑΕΔ).

Αν δεν «ήθελε» εκλογές για αναπλήρωση[77] –όχι επειδή ήταν «περιττές», αλλά γιατί μπορούσε να γίνει αλλιώς η αναπλήρωση– το ΑΕΔ διέθετε, στο πλαίσιο της μεγάλης ευχέρειάς του, έναν άλλο δρόμο: αναπλήρωση, με βάση το δεδομένο εκλογικό αποτέλεσμα, από τα υπόλοιπα κόμματα. Κάτι τέτοιο προκύπτει ευθέως ως δυνατότητα από τον εκλογικό νόμο (άρθρο 104 πδ 26/2012, όπως ισχύει)[78], με βάση το αντικειμενικό κριτήριο των αδιάθετων εδρών κατά σειρά εκλογικού αποτελέσματος των υπόλοιπων κομμάτων[79], εφαρμόστηκε δε στις εκλογές της 25ης Ιουνίου για

[75] Έτσι ο Χ. Κουρουνδής, ό.π. (υποσημ. 65).

[76] Έτσι ο Αντ. Καραμπατζός, *Η δημοκρατική αρχή σε δοκιμασία,* Τα ΝΕΑ 09.06.2025· και ο Θ. Ξηρός, *Οι Σπαρτιάτες στο ΑΕΔ,* ό.π.

[77] «Υποχρεωτικές» θεωρούν τις αναπληρωματικές εκλογές οι Χ. Ανθόπουλος, *Υποχρεωτικές οι αναπληρωματικές εκλογές,* Τα ΝΕΑ 17.06.02025· και Κυρ. Παπανικολάου, *Υποχρεωτικές οι αναπληρωματικές εκλογές μετά την απόφαση του ΑΕΔ,* Syntagma Watch 19.06.2025.

[78] Με το άρθρο αυτό περί «αναπληρωματικής εκλογής» όχι απλώς εισάγεται (παρ. 2, εδαφ. β) η έννοια των *«αδιάθετων εδρών»* που *«παραχωρούνται στους συνδυασμούς που έχουν κατά σειρά τη μεγαλύτερη αχρησιμοποίητη δύναμη»,* αλλά και ορίζεται ρητά (παρ. 4) ότι αυτός ο μηχανισμός *«εφαρμόζεται και σε περίπτωση ακύρωσης εκλογής»*. Το κριτήριο του *«μεγαλύτερου αχρησιμοποίητου υπολοίπου»* χρησιμοποιεί ο εκλογικός νόμος και για την κατανομή των εδρών στην επικράτεια (άρθρο 100 πδ 26/2012).

[79] Έτσι και ο Κ. Χρυσόγονος, *Δώδεκα έδρες ζητούν ιδιοκτήτη,* Τα ΝΕΑ 31.10.2023. Αντίθετος, χωρίς πειστική, κατά τη γνώμη μου, επιχειρηματολογία, ο Θ. Ξηρός, ό.π. (υποσημ. 69) ισχυρίζεται ότι *«οι έδρες δεν θα μπορούσαν να καταληφθούν από άλλους υποψηφίους»* –αλλά δεν προκύπτει από πουθενά τέτοια απαγόρευση· αναρωτιέται *«αλήθεια από ποιους και με ποια κριτήρια»* –αυτά που ορίζει ο εκλογικός νόμος· πώς γίνεται *«οψιγενώς;»*– όλες οι κρίσεις

κόμμα που δεν είχε καταρτίσει συνδυασμούς Επικρατείας και του οποίου η αναλογούσα έδρα επικυρώθηκε στο κόμμα με το αμέσως μεγαλύτερο υπόλοιπο[80].

Ο μηχανισμός θα μπορούσε να είναι ο εξής: λήψη υπόψη του εκλογικού αποτελέσματος της 25ης Ιουνίου, με συνυπολογισμό των ψήφων που πήραν οι «Σπαρτιάτες», αφού είχαν συμμετάσχει νόμιμα στις εκλογές, και, μετά την αναδρομική απόφαση του ΑΕΔ περί μη νόμιμης συμμετοχής των «Σπαρτιατών», πλήρωση της κάθε κενωθείσας έδρας από τον πρώτο σε σταυρούς προτίμησης βουλευτή του κόμματος που, στη συγκεκριμένη περιφέρεια, είχε το μεγαλύτερο αδιάθετο υπόλοιπο[81]. Κάτι τέτοιο δεν λέγεται ρητώς από τον νόμο, όπως ίσως θα ήθελε το ΑΕΔ, αλλά προκύπτει από αυτόν. Και πάντως δεν νοείται «κενό νόμου», υπό την έννοια της απαίτησης ο νόμος να πρέπει –ή να μπορεί– να ρυθμίζει τα πάντα ή ως δικαιολογία για αποχή από νόμιμη ενέργεια.

ΑΠΟΦΑΝΣΗ ΕΚΤΗ: ΟΙ ΕΔΡΕΣ ΜΕΝΟΥΝ ΚΕΝΕΣ

Πρόκειται, στο τέλος των σχολιαζόμενων αποφάσεων, για την πιο προβληματική κρίση. Το ΑΕΔ, με τόσο λακωνική διατύπωση που αγγίζει τα όρια της έλλειψης αιτιολογίας, θεωρεί ότι οι τρεις έδρες από τις οποίες εξέπεσαν εκλεγέντες με τους «Σπαρτιάτες» βουλευτές –δύο στη Β΄ Θεσσαλονίκης και μία στη Β΄ Πειραιώς– *«πρέπει να παραμείνουν κενές»*, γιατί *«δεν υφίσταται ούτε δυνατότητα συμπλήρωσης της κενής έδρας με αναπληρωματικό βουλευτή του ίδιου κόμματος»* –ορθό, αλλά όχι αρκετό– ούτε *«δυνατότητα ανακατανομής της επίμαχης έδρας σε υποψηφίους βουλευτές άλλων πολιτικών κομμάτων»* –εντελώς λάθος και μάλιστα με στήριξη σε λάθος νόμο, τον Κώδικα του ΑΕΔ και όχι τον εκλογικό νόμο[82].

Το ΑΕΔ όφειλε να είχε αρχίσει από το μείζον: τη συνταγματική διάταξη που επιτρέπει να μένουν κενές έδρες στη Βουλή, μόνο κατά το τελευταίο έτος της περιόδου και εφόσον δεν είναι περισσότερες από το ένα πέμπτο του όλου αριθμού των βουλευτών (άρθρο 53 παρ. 2). Πέραν του τελευταίου έτους, στο οποίο δεν βρισκόμασταν όταν εκδόθηκαν οι επίμαχες αποφάσεις, οι έδρες της Βουλής πρέπει να καλύπτονται, διαρκώς και αδιαλείπτως, από 300 βουλευτές. Η δε αναπληρωματική εκλογή ή με άλλο τρόπο αναπλήρωση ήταν υποχρεωτική, όπως ζητά η ίδια συνταγματική διάταξη (*«όταν απαιτείται κατά τον νόμο»*), εφόσον όχι μόνο δεν υφίσταται νόμος που να επιτρέπει μη αναπλήρωση, αλλά η αναπλήρωση εκπεσόντος βουλευτή αποτελεί υποχρέωση

του ΑΕΔ είναι *«οψιγενείς»* των εκλογών· αποφαίνεται ότι πάντως *«όχι από τους ενισταμένους, όπως ζήτησαν με τις ενστάσεις τους»* –αλλά οι ενιστάμενοι έχουν δικαίωμα να προτείνουν στο δικαστήριο πώς θα καλύψει τις ενδεχομένως κενούμενες έδρες που τους αφορούν.

[80] Έτσι ο Ν. Παπασπύρου, *Ο ρόλος του Εκλογοδικείου,* Τα ΝΕΑ 09-10.09.2023.

[81] Έτσι και ο Χ. Ανθόπουλος, *Εκλογή βουλευτών μη εκλόγιμου κόμματος και πλήρωση των κενούμενων εδρών,* Τα ΝΕΑ 06-07.04.2024 (σε αντίθεση με ό,τι υποστήριζε στο άρθρο του *Υποχρεωτικές οι αναπληρωματικές,* ό.π., υποσημ. 76). Αμφιρρέπει ο Ν. Παπασπύρου, σε συνέντευξή του στο ertnews.gr 05.04.2024: σε ένα σημείο ισχυρίζεται ότι *«για το θέμα τι θα γίνουν αυτές οι έδρες […] η προσωπική μου άποψη είναι ότι αν εκπέσουν οι βουλευτές θα πρέπει οι έδρες αυτές να κατανεμηθούν στα υπόλοιπα κόμματα»* και σε άλλο *«το Δικαστήριο ενδέχεται να αποφανθεί ότι αφού ο νόμος δεν προβλέπει σαφώς ενέργεια σε αυτήν την περίπτωση, οι έδρες θα μείνουν κενές»*, συμπληρώνοντας ωστόσο ότι *«αυτό θα μπορούσε να γίνει μόνο κατά το τελευταίο έτος της βουλευτικής περιόδου»*.

[82] Όπως παρατηρεί και ο Γ. Κατρούγκαλος, *Φραγμός στην Ακροδεξιά αλλά με σεβασμό στο Σύνταγμα,* Τα ΝΕΑ 11.06.2025.

εκ του εκλογικού νόμου (άρθρο 102) και της, ως τώρα, νομολογίας του ΑΕΔ. Επιπλέον, η κρίση του ΑΕΔ περί «κενότητας» δεν παράγει δεσμευτικό αποτέλεσμα, αφού η δικαιοδοτική αρμοδιότητα του «δικαστηρίου των εκλογών» καλύπτει την έκπτωση ή όχι βουλευτή κατά του οποίου έχει υποβληθεί ένσταση (άρθρο 32 Κώδικα ΑΕΔ) και όχι την τύχη της έδρας μετά την εν λόγω κρίση[83].

Σε κάθε περίπτωση, στη Βουλή που έμεινε, δυνάμει των σχολιαζόμενων αποφάσεων, με 297 έδρες, οι πλειοψηφίες συνεχίζουν να υπολογίζονται επί του όλου αριθμού των βουλευτών, που είναι 300. Παρά τη βιαστική, ατυχή αλλά και αποκαλυπτική προθέσεων δήλωση του κυβερνητικού εκπροσώπου, την ίδια μέρα που ανακοινώθηκε από το ΑΕΔ η περίληψη των δύο αποφάσεων, ότι η *«πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών, έτσι λέει ο νόμος, από 151 πηγαίνει 149»*[84], ομόφωνη η κοινότητα των ειδικών[85] ξεκαθάρισε ότι άλλα λέει το Σύνταγμα (το άρθρο 51 παρ. 1 ορίζει ότι ο αριθμός των βουλευτών προσδιορίζεται με νόμο και ο ισχύων νόμος τον έχει ορίσει στους 300) και ο νόμος (το άρθρο 74 παρ. 2 του Κανονισμού της Βουλής ορίζει ότι *«η πλειοψηφία ορίζεται με βάση τον συνολικό αριθμό των εδρών της Βουλής»*). Τα πρόσωπα που κατέχουν έδρες μειώθηκαν στα 297, αλλά οι έδρες παραμένουν 300, και επ' αυτών υπολογίζονται οι πλειοψηφίες σε όλες τις περιπτώσεις κατά τις οποίες γίνεται στο Σύνταγμα αναγωγή στον όλο αριθμό των βουλευτών[86].

***

Το νομολογιακό κεκτημένο της «απόφασης των Σπαρτιατών» είναι κρίσιμο: η ως τώρα παγίως εφαρμοζόμενη από τη θεωρία και τη δικαστική πρακτική «στενή ερμηνεία»[87] των δύο κατηγοριών ακύρωσης εκλογής κατά το άρθρο 58 του Συντάγματος –εκλογικές παραβάσεις και έλλειψη νομίμων προσόντων– αποκτά νέο φωτισμό και εσωτερική διαφοροποίηση: για τη μεν ακύρωση εκλογής λόγω «έλλειψης νομίμων προσόντων» δεν μπορούν να προστεθούν κωλύματα πέραν αυτών του άρθρου 56 του Συντάγματος· όμως, σε σχέση με τις «εκλογικές» παραβάσεις, ο νομοθέτης έχει δικαίωμα να θεσπίζει και το ΑΕΔ, ως θεματοφύλακας της νομιμότητας των εκλογών (ΑΕΔ 21/1994, 12/2005, 16/2009, όλες με ρητή αναφορά στο άρθρο 52 του Συντάγματος), να εξετάζει περιπτώσεις ακύρωσης λόγω «νόθευσης» της δημοκρατικής βούλησης του εκλογικού σώματος και εν γένει τρώσης του κύρους των εκλογών. Δεν εισάγει, με αυτό τον τρόπο, ο νομοθέτης, ούτε αποδέχεται το δικαστήριο, αποκλεισμό κομμάτων λόγω των ιδεών τους, συγκροτείται, όμως, ένα

[83] Έτσι και οι Χ. Ανθόπουλος, *Υποχρεωτικές*· Κ. Παπανικολάου, *Υποχρεωτικές*, ό.π.· καθώς και ο Π. Δουδωνής σε ερώτησή του προς τον Πρόεδρο της Βουλής, στις 25.08.2025.

[84] Δήλωση την οποία αναγκάστηκε να ανασκευάσει, και πάλι άκομψα, την επόμενη μέρα: *«Επειδή καταλαβαίνω ότι υπάρχει και η άποψη, και μάλιστα νομική, συνταγματολόγων περί του 151 […] εμείς διαβεβαιώνουμε ότι ανεξαρτήτως του ποια θα είναι τελικά η κατάληξη της εκτίμησης από τη Βουλή, θεωρούμε ως πήχη το 151 […]»*.

[85] Με πρώτον, το απόγευμα της 10ης Ιουνίου, τον Ε. Βενιζέλο, «ζωντανά» στο Συνέδριο του Κύκλου Ιδεών. Έτσι και οι Ξ. Κοντιάδης, ό.π. (υποσημ. 69)· Ν. Παπασπύρου, *Οι αυξημένες πλειοψηφίες ορίζονται από 300 βουλευτές,* Τα ΝΕΑ 11.06.2025· Αλκ. Δερβιτσιώτης, *Βουλή με 297 ή 300 βουλευτές;,* Τα ΝΕΑ 12.06.2025. Σε αυτή τη θέση κατέληξε και ο Πρόεδρος της Βουλής Ν. Κακλαμάνης και αναλόγως ενημέρωσε, χωρίς να ζητηθεί η άποψη του Επιστημονικού Συμβουλίου, την Ολομέλεια της Βουλής, στις 11 Ιουνίου 2025.

[86] Αυτές οι περιπτώσεις είναι 18 : άρθρα 27, 28 παρ. 2 και 3, 32 παρ. 3 και 4, 34 παρ. 2, 38 παρ. 1 και 2, 42 παρ. 2, 44 παρ. 2, 48 παρ. 6, 49 παρ. 2, 51 παρ. 4, 54 παρ. 2, 67, 68 παρ. 2, 84 παρ. 3, 86 παρ. 3 και 110 του Συντάγματος. Βλ. αναλυτικά την ανάλυση του Κ. Μποτόπουλου, *Τι φέρνει η Βουλή των 297 βουλευτών,* Τα ΝΕΑ 14-15.06.2025.

[87] Βλ. όμως ήδη τις παρατηρήσεις για τις *«παγίδες της στενής ερμηνείας»* σε Κ. Μποτόπουλο, *Τα κωλύματα εκλογιμότητας των βουλευτών υπό το φως της νομολογίας του ΑΕΔ,* 1999, σελ. 105-112.

σύστημα διπλού ελέγχου για την αντιμετώπιση ενδεχόμενης αντιδημοκρατικής λειτουργίας: προληπτικού, από το Α1 Τμήμα του Αρείου Πάγου, σε σχέση με τη συμμετοχή κομμάτων στις εκλογές, και κατασταλτικού, από το ΑΕΔ, σε σχέση με τον τρόπο με τον οποίο εξελέγησαν και ενδεχομένως τις μεθοδεύσεις που χρησιμοποίησαν οι υποψήφιοι κομμάτων στα οποία επιτράπηκε να συμμετάσχουν στις εκλογές.

Ακόμη πιο σημαντικό είναι το μάθημα που μπορεί να αντληθεί από τη συνολική «υπόθεση των Σπαρτιατών»: η δημοκρατία δεν έχει απλώς δυνατότητες, αλλά υποχρέωση, να λαμβάνει, εντός του πλαισίου του νόμου και της ελευθερίας έκφρασης και δράσης προσώπων και κομμάτων, μέτρα εναντίον εκείνων που την επιβουλεύονται. Και, όταν το κάνει, συνήθως κερδίζει. ❑